

A | Ω

keresztyén igazság

az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

.....
Új folyam 90. szám

2011. 2. szám

tartalom

igehirdetés

Isó Dorottya: Urunk bámulatos nyugalma (Mt 13,24–30) / 1

lutheri teológiáról mindenkinek

Véghelyi Antal: A „theologia crucis” – mint ami Luther gondolkodását életre szólóan meghatározta I. / 4

tanulmány

Fabiny Tibor: Igaz tanítás. Van-e ilyen?

(Az ortodoxiától a heterodoxiáig és vissza) 2. rész / 8

emlékezünk

Németh Szabolcs: Aki az emlékek elszórt hangjaiból Istent dicsé-
réket szerzett nekünk / 24

könyvismertetések

Fehér Károly: Biztatás Gémes István: Fellebbentett fátyol című
igehirdetés-sorozatának olvasására / 39

Kovács László: Ajánlás Ittész Gábor: Christum treyben – Luther
bibliaértelmezése a Szentírás könyveihez írt előszói alapján / 41

tartalmi összesítők / 44

keresztyén igazság Az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 90. szám – 2011. 2. szám

Szerkesztette a Szerkesztőbizottság megbízásából: Isó Dorottya

A szerkesztőbizottság tagjai: Cserhátiné Szabó Izabella, Isó Dorottya, Ittész János,
Jankovits Béla, Kovács László, Tubán József

Felelős kiadó: ifj. Zászkaliczky Pál

Kiadóhivatal: 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Tördelőszerkesztő: Erdészné Kárpáti Judit

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém **Felelős vezető:** Szatmáry Attila
HU ISSN 0865-2163 – Törzsszám: 1996/320 – Eng.szám: III./E1/20/1989

Urunk bámulatos nyugalma¹ (Mt 13,24–30)

Kedves testvéreim!

Bámulatba ejtő Urunk nyugalma és higgadtsága. Én legalábbis felrobbantam volna. Vagy talán bosszút forraltam volna. Vagy talán, mint a szolgák, megpróbáltam volna, amennyire lehet, helyrehozni a gonoszság következményeit.

Ő pedig még csak meg sem lepődik azon, hogy konkoly került a búzába. Engedi, hogy ellensége tönkregyegye azt a munkát, amit elvégzett? Engedi, hogy Isten országa, melynek magjait elvetette ebben a világban, kárba vesszen? Engedi, hogy terveit, akarátát ellensége keresztülhúzza és végeredményben megsemmisítse?

Lehet, hogy ennek a nyugalomnak és higgadtságnak a következménye mindaz a sok keserű tapasztalat, melyet a keresztyénséggel kapcsolatban hallunk, látunk és tapasztalunk? Lehet, hogy ennek a nyugalomnak és higgadtságnak a következményei mindazok az elkeserítő történetek és események, amelyek egyházunk életében is jelen vannak és próbára teszik türelmünket és higgadtságunkat? Lehet, hogy ennek a nyugalomnak és higgadtságnak a következménye az elmúlt hét – mely egyben az ökumenikus imahét is volt –, botránya, hogy egy középiskolásoknak szánt naptárból csak a keresztyén ünnepek maradtak ki, de benne van a kínai, a zsidó, az iszlám és még ki tudja hány vallás újévének kezdete? Lehet, hogy ennek a nyugalomnak és higgadtságnak az eredménye, hogy egyházunkban is oly sokszor már fogalma sincs a testvéreknek arról, mit jelent evangélikusnak lenni, melyek a lutheri-biblikus gondolkodás meghatározói, és egyházunk elszakadni látszik a biblikus-teológiai alapoktól, hogy mindent a pénz és a jog, az anyagiak és az egyházi törvények határozzanak meg? Lehet, hogy ennek a higgadtságnak és nyugalomnak köszönhető, ha elzúllik a keresztyénség és Isten országa magvetése e világban elpusztul?

Be kell vallanom testvéreim, sokszor én magam is türelmetlenül sürgetem az Urat, tegyen már valamit, ne hagyja már, hogy így legyen, változtasson, javítson, gyomláljon és tisztítson. Szűnjön már a gonosz és növekedjen az Isten országa közöttünk!

És mindig újra rá kell döbennem – s erről tanúskodik Jézus példázata is –, hogy Isten töretlenül, megingathatatlanul nyugodt és higgadt marad. Hagyja, engedi, hogy a konkoly növekedjék e világban, növekedjék közöttünk. És szolgálait, minket, a tanítványok kicsiny csoportját türelemre, kitartó várakozásra inti.

Miért e nyugalom? Miért e higgadtság? Mivel magyarázható ez a rendíthetetlen bizonyosság? Mi az, amit Urunk tud, s amit, ha mi is tudunk, akkor megértjük, miért legyünk türelemmel, s hogy miért ilyen végtelenül türelmes az Úr?

1 Elhangzott a Luther-konferencia kezdő áhítataként 2011. január 28-án Révfülöpon.

Urunk tud a gonoszságról. Neki nem meglepetés, hogy minden cselekedetére a gonosz is lép egyet. Ő elveti a búzát, a gonosz pedig a konkolyt. Ő adja a törvényét, a gonosz pedig megépíteti az aranyborjút. Ő megszületik emberként, szolgál formában, Betlehemben, s a gonosz hadsereget küld ellene, hogy megölje. Ő meghal az emberiségért a kereszten, s a gonosz gúnyolódik vele: szállj le a keresztről, ha Isten Fia vagy. Ő feltámad a halálból, legyőzi a mindenkit maga alá gyűrő halál hatalmát, s a gonosz elhinti, hogy ez hazugság, melyet tanítványai terjesztenek róla, akik ellopták holttestét. Ő elküldi tanítványait, hogy hirdessék az örömhírt: van szabadulás bűnből és halálból Krisztus áldozata által –, s a gonosz elhinti magjait: hogyan lehet kegyelmes Isten az, aki véres áldozatban gyönyörködik?! Tanúi szertemennek a világban, hogy tanítvánnyá tegyenek minden népet, s a gonosz kereszteteket állít fel elpusztításukra és kiéhezteti oroszlánjait; majd a későbbi időkben elhitesi, hogy e világ Isten országává tehető már e földön, s a gonosz és annak műve, a konkoly kiirtható belőle. Pedig Urunk megmondta: a saját világába jött, és az övéi nem fogadták be őt. (Jn 1,11)

Urunknak nem meglepetés, hogy a gonosz működik ebben a világban, s minden egyes lépésre ő is lép egyet. Ahogy Luther fogalmazza: ahol Isten templomot épít, ott az ördög is felépíti a maga kápolnáját.

De Jézus példázatával azt is megmutatja, hogy bármennyi konkolyt vet el e világban a gonosz, Isten országát megszüntetni nem tudja. A búza felnövekedését megakadályozni nem tudja. Elszívhatja előle a tápanyagot. Föléje nőhet, hogy kevesebb napsugárhoz jusson a búza, de megfojtani nem tudja. Isten országát e világban érheti mindenféle megpróbáltatás, csakúgy mint Krisztust. Kigúnyolhatják, megvethetik, értetlenül nézhetnek rá, becsaphatják, rászedhetik, akár tönkre is tehetik. De kiirtani e világból, megszüntetni, amit Jézus plántált, nem tudják. Az ellenség tehát *hiába* zavar. Isten országa az ő magvetése óta már jelen van ebben a világban és övéi meg is maradnak a világ végezetéig.

Hogyan is éneklé Luther? Kincset, életet, hitvest, gyermeket, mind elvehetik, mit ér ez önekik! Miénk a menny örökre! (EÉ 254/4)

És ott van a biztos aratás is. Hiszen felnő és termést hoz a búza, és felnő és felismerhetővé válik a konkoly. Urunk tudja, hogy akkor minden nyilvánvalóvá válik: a gonosz cselekedetei is és Isten országa gyümölcsei is. Akkor nyilvánvalóvá válik, hogy kik Isten országának gyermekei, és kik a gonosz emberei. Akkor nyilvánvalóvá válik ma még sok kegyesről, hogy bizony a gonosz szolgálóivá szegődtek; ahogyan nyilvánvalóvá vált Júdásról, a tanítványról, hogy Jézus árulója lett. De nyilvánvalóvá válik sokakról, akikről nem is gondoltuk volna, hogy Isten országának gyermekei. Mint a kapernaumi százados, akinek hite megszégyenítette egész Izráelt.

S, akik Isten országának gyermekei, azok megtartatnak, nem csupán a világ végezetéig, hanem még az ítéletben is, és azután örökké.

Amit Urunk már ma lát, már ma tud, azt megmutatja tanítványainak, hogy tudják, mi vár rájuk e világban, hogy tudják, Isten minden ellenséges akarat és szándék ellenére véghezviszi, beteljesíti akaratát, és akaratának nincs, aki ellene tudjon tenni.

Ezért megingathatatlan nyugalma biztatás minden tanítványnak, hogy ne csüggedjen, hogy a konkoly látványa ne bizonytalanítsa el, hogy a hitetlenséget és keresztyénellenességet egyre nyíltabban felvállaló világ végső kétségbeesésbe ne taszítsa, és egyházunk sok-sok nyúge, baja, a közöttünk lévő konkoly, nehogy kiábrándítsa és hitét veszítse; de ugyanakkor megtanulja felismerni és megkülönböztetni egymástól a bűzát és a konkolyt, a jót és a gonoszt, a krisztusit és az antikrisztusit, ahogyan ezt a példázatban szereplő szolgák megtanulták felismerni és megkülönböztetni.

Talán bízhatunk abban, hogy ez a konferenciái együttlétünk is eszköze lesz Urunknak, hogy tanítson bennünket ebben a megkülönböztetésben, hogy a konkoly szennyezésétől óvni, védni, menteni tudjuk Isten magvetését e földön.

Kedves testvéreim!

A bűzának csak annyi a „dolga”, hogy növekedjék és termést hozzon. Isten országának az a sorsa, hogy növekszik és termést hoz gyermekein, a tanítványokon keresztül. A tanítványnak tehát az a sorsa, hogy növekedjen hitben és termést hozzon tanúskodó élettel, bármennyire is a konkoly körülötte.

S, hogy a termést meghozza, az nem kétséges, hiszen a gonosz minden ármánykodása kevés ahhoz, hogy ezt megakadályozza, hogy jelenlétét a világban megszüntesse, hiszen növekedéséről és a termésről az az Úr gondoskodik, aki őt e földbe elvetette és fejlődését elindította.

Bámulatos Urunk higgadsága és nyugalma. Merítsünk belőle erőt, hitet, kitartást; bízunk rá magunkat és tanítványi létünket; csak az ő rendíthetetlen akaratára figyeljünk, míg eljön az aratás ideje, s a gonosztól és minden konkolyától végre és örökre megszabadulhatunk, és a ma még rejtetten jelenlévő Isten országa nyilvánvalóvá lesz és teljességre jut a világban! Ámen.

A lutheri életmű jól ismert sajátossága, hogy a reformátor teológiája vitában érlelt teológia. Luther – Kálvinnal, sőt Melanchthonnal ellentétben – nem írt összefoglaló dogmatikát vagy rendszeres teológiát, írásai – legalábbis eredetükben – kontextusfüggőek; nem elvont reflexió, hanem konkrét történeti-teológiai helyzet hívta őket életre. Ez a helyzet pedig nem ritkán a polémia helyzete.

(Ittész Gábor: *Christum treyben* című könyvéből)

A „theologia crucis” – mint ami Luther gondolkodását életre szólóan meghatározta I.

Miként a neves Luther-kutató egyháztörténész, *Walther von Loewenich* fogalmaz, Jézus Mt 10,30–38-ban olvasható kijelentése: »...aki nem veszi föl keresztjét és nem követ engem, nem méltó hozzám«, Luther egész életművének alapelődjéje lett. Néha lágyan, néha alig hallhatóan, máskor félreérthetetlen határozottsággal szólal meg. Erre az alapelődjéjére épül fel minden gondolata, amit hitvitázó teológusként papírra vet, vagy a Szentírás doktrínaként egyetemi katedráján megfogalmaz. Igehirdetéseit is mindig átszövi ez a dallam.

Hogy Luther mindig a kereszt teológusaként beszél, semmiképpen sem azt jelenti, hogy állandóan csak a keresztről beszél. Az alapelődia – miként a zenei művekben is –, mindig más és

A kereszt teológusát az *különbözteti meg más teológusoktól, hogy a Krisztus keresztjének tükrében szemlél mindent: Istent éppúgy, mint önmagát, embertársát és az egész világot.*

más témával tér vissza. A kereszt teológusának vizsgálódása is kiterjed minden olyan területre, amit a teológia művelői érinteni szoktak. A kereszt teológusát az *különbözteti meg más teológusoktól, hogy a Krisztus keresztjének tükrében szemlél mindent: Istent éppúgy, mint önmagát, embertársát és az egész világot.* A kereszt teológusa nem a Krisztus ke-

resztje mögötti rejtett valóságot fürkészi, mint a spekulatív teológia művelői, hanem számára egyedül a Krisztus keresztje mutatja a valóságot olyannak, amilyen.

Luther akkor nevezi magát ünnepélyesen a kereszt teológusának, amikor 1518-ban előljárói felkérlik, hogy a *Szent Ágoston rend* Heidelberg városában esedékes teológiai disputájára

Ezzel a tanulmánnyal egy új sorozatot indít útjára folyóiratunk. Célunk ezzel a sorozattal az, hogy olyan közérthető formában adjuk közre lutheri teológiánk kincseit, amely mindenki számára érthető módon hozza közel azokat az igazságokat, melyeket Urunk, Istenünk Luther Márton által egyházára bízott. Reméljük, hogy ezzel a sorozattal segíteni tudjuk olyan közösségek munkáját mint a győri püspöki hivatalban működő Luther-olvasókör és ösztönzőleg hatunk arra, hogy az olvasókörhöz hasonló kisközösségek alakuljanak szerte egyházunkban. Biztatjuk kedves olvasóinkat, hogy kérdéseikkel keressenek meg minket, hogy rovatunk minél inkább azokra a teológiai kérdésekre tudjon válaszolni, amelyek iránt olvasóink érdeklődnek és amelyekkel ismereteiket bővíteni szeretnék.

állítson össze téziseket. Ekkor – az egyház történetében addig példátlan módon – két táborba sorolja a teológia mindenkori művelőit. A 19. és 20. tételben így tesz különbséget a *kereszt teológusai és a dicsőség teológusai* között: »*Nem az méltó a teológus névre, aki Isten láthatatlan dolgait – alkotásait szemlélve – megérti.*«

Ez a kritikája a *dicsőség teológusainak* nevezett tábornak szól, akikről elhatárolja magát, mert Isten láthatatlan dolgait, azaz istenségét, isteni erejét, hatalmát, bölcsességét, igazságosságát alkotásain keresztül akarják megérteni. Ők azok, akik a körülöttük zajló élet eseményeiből, személyes sorsukból, a népüket vagy az egész emberiséget érintő eseményekből akarnak Isten szándékaira következtetni. Ha kívánságuk vagy tervük szerint történik valami, úgy gondolják, hogy Isten elégedett velük. Ha baj vagy megpróbáltatás éri őket, ha tervük nem sikerül, ha a körülöttük zajló események nem vágyaik szerint alakulnak, akkor ezt Isten büntetéseként értékeli, és ha ennek jogos okát nem tudják kimutatni, akkor Istent előbb-utóbb önkényességgel vagy igazságtalansággal vádolják.

Nemcsak a hivatásos teológusokkal, de általában minden így gondolkodó, vagy ilyen gondolkodásra hajlamos hívővel szemben vallja magát Luther a *kereszt teológusának*, amikor a 20. tételben kijelenti: »*Ellenben az méltó a teológus névre, aki Isten látható dolgait, és Isten hátát – szenvedések által és a keresztet szemlélve – megérti.*«

Isten látható dolgai között Krisztus emberségét, alázatát, erőtlenségét, kiszolgáltatottságát, és – 1Kor 1,25-re hivatkozva –, a *kereszt bolondságát* jelöli meg. A kereszt teológusa ezeket szemlélve érti meg Istent. Nem saját sorsából, nem is a történelem eseményeiből von le következtetéseket, hanem egyedül csak a kereszt kinyilatkoztatásában keresi Isten szándékát. Az *Isten hátára* való hivatkozás pedig a 2Móz 33,13–23-ban olvasható ószövetségi történetre utal. Mózes – bár szerette volna – nem láthatta meg szemből az Istent.

Luther ezt úgy magyarázza, hogy Istent még Mózes sem láthatta meg amikor „szembe jött vele” azokban az eseményekben, amelyek az ő életét és népe életét meghatározták. Az éppen cselekvő Istent még Mózes sem érthette meg. Ám – miként Isten megígérte neki – „hátról” megláthatta őt, azaz utólag, amikor Isten már cselekvését bevégezve mintegy levonult a porondról, megérthette, hogy mi volt Isten célja egy-egy eseménnyel. Utólag Mózes belátta, hogy Isten éppen azokban az eseményekben munkálta népe javát, amelyeket – amikor átélték – nem tartottak kívánatosnak, sőt nem egyszer csapásként szenvedtek el. Az átélés közben jónak és kívánatosnak tartott eseményekről viszont utólag rendre kiderült, hogy csak bajt hoztak, mert forrásává lettek sokak bukásának, előidézve testben és lélekben való tönkremenetelüket.

Luther – a kereszt teológusaként – Mózesnek és az ószövetségi népnek Istenről szerzett sajátos tapasztalatait azzal magyarázza, hogy *Isten önmaguk ellentétéből hozza létre alkotásait, és ellentétes külszín alá rejtve viszi véghez műveit.* Például úgy eleveníti meg népét, hogy látszólag halálba viszi. A nép valahányszor Isten sújtó kezét érezte magára nehezedni, kétségbeesett, és arra gondolt, hogy a végső pusztulás órája fenyeget. Pedig Isten a

A dicsőség teológusai azok, akik a körülöttük zajló élet eseményeiből, személyes sorsukból, a népüket vagy az egész emberiséget érintő eseményekből akarnak Isten szándékaira következtetni.

nem kívánatos események és az ebből fakadó szenvedések által megtisztulásukat és új életüket munkálta, de ezt csak utólag láthatták így.

Luther, mint a *kereszt teológusa*, hasonlóképpen gondolkodik az imádság meghallgatásáról is. Vallja, hogy az imádkozónak olyan eseményeket kell átélnie, melyek során úgy érzi, mint-ha Isten keményen elutasítaná. Ha eközben kitart, végül mégis megtapasztalhatja, hogy Isten éppen ezeken az eseményeken keresztül teljesítette kérését.

Luther vallja, hogy a *kereszt teológusa* a hit nehéz harcában soha nincs a maga erejére utalva. A megfeszített Krisztus erőtlenségében nemcsak felismerheti Isten erejét, hanem ezt az erőt meg is tapasztalhatja. Ennek csak *egy feltétele van: a hit*. Ezért mondja Luther: ha baj ér, ha kereszt nehezedik rád, akkor ne a téged ért eseményből indulj ki, és ne abból akarj Isten

Ezért a Krisztus keresztjébe vetett hit bennünket sem jogosít fel olyan reménységre, hogy Isten el fog kapni minket, mielőtt a halál vermébe zuhannánk.

De ha hitünk a Krisztus keresztjén tájékozódik, akkor szilárd reménységünk lehet, hogy halálunk óráján meg fogjuk látni Isten dicsőségét!

szándékára következtetni! Ezt csak a *dicsőség teológusai* teszik. Te légy a *kereszt teológusa*! Nézz a Krisztus keresztjére, és egyedül azon tájékozódj! Hiteddel ragadd meg a kibeszélhetetlen csodát: Isten függ ott, Istentől elhagyatva! Halld, amint Krisztus a keresztről kétségbeesetten Isten után kiált, és eközben lásd be, hogy Isten tökéletesen egy a kereszten függő Krisztussal. Ha ezt fel tudja fogni a hited, akkor minél súlyosabb kereszt kerül a válladra, annál bizonyosabban fogod tapasztalni, hogy Isten nem el-

hagy a szenvedésben, de éppen a szenvedésben keres meg és lesz eggyé veled, míg végül a halálban – amikor úgy érzed, elvész az életed –, ő maga lesz az életeddé, méghozzá örök életeddé, amitől senki meg nem foszthat. Mert ezt jelenti Krisztus szava: *»aki megtalálja életét, az elveszíti«* – tudniillik a halál óráján –, *»de aki elveszíti énért az életét, az megtalálja«* – tudniillik a halál óráján.

Mert aki hitetlenül szembe száll a szenvedéssel, és kitérni akar előle, vagy – ha már nem teheti –, minél előbb szabadulni akar tőle, és így próbálja menteni és újra megtalálni az életét, az elveszíti. Ezért tanácsolja Luther, hogy amikor szenvedés ér, nézzünk fel a Krisztus keresztjére, miként az a kereszt teológusához illik. Akkor mindenképp előtt a Krisztus szenvedésében fogjuk hittel felismerni az Isten hozzánk vezető útját. És akkor anélkül, hogy a Krisztus szenvedése és a magunk szenvedése közötti különbséget szem elől tévesztenénk, hitben bizonyosságot nyerünk, hogy a szenvedés árca mögött hozzánk közeledő Isten elől nem kell kitérnünk, hanem bátran rábízhatjuk magunkat az Isten erejére, amit annál inkább fogunk tapasztalni, minél inkább elhagy a saját erőnk. És amikor már végképp maga alá gyűrt a nyomorúság, az Isten ereje éppen akkor győzi majd le; mint ahogy Krisztusban is éppen akkor győzte le a halál nyomorúságát, amikor elszenvetde a kereszthalált.

Így hirdeti a golgotai kereszten a Krisztus gyalázata az Isten dicsőségét! Mert az Isten dicsősége nem az, hogy elkapja övéit, mielőtt a halál vermébe zuhannának. Így csak a *dicsőség teológusai* gondolkodnak Isten dicsőségéről! A golgotai kereszt alatt is ezért kiáltozták a di-

csőség teológusainak észjárásával gondolkodó főpapok és farizeusok: *»Vegye le őt az Isten, hiszen kedvelte!«* Ők abban látták volna Isten dicsőségét, ha eljön Jézusért és megszabadítja ellenségeitől, leveszi a keresztről, mielőtt még meghal. Vakok voltak, és nem látták Isten igazi dicsőségét. Nem látták, hogy Isten mindvégig Jézussal van, de nem azért, hogy levegye a keresztről, hanem hogy a halálban is egy legyen vele és az ő Istene legyen, és ezzel Úrrá tegye őt örökre a halál fölött!

Ezért a Krisztus keresztjébe vetett hit bennünket sem jogosít fel olyan reménységre, hogy Isten el fog kapni minket, mielőtt a halál vermébe zuhannánk. De ha hitünk a Krisztus keresztjén tájékozódik, akkor szilárd reménységünk lehet, hogy halálunk óráján meg fogjuk látni Isten dicsőségét! Nem úgy mint Mózes: nem hátulról láthatjuk meg, hanem akkor már szemtől szembe! Mert az Isten igazi dicsősége az, hogy teremtményeit nem hagyja el, hanem elmegy velük a halálba is, a halált szolgálatukra kényszeríti, és úrrá teszi őket a halál fölött. Velük van a halálban, Istenük marad, és halálukat megsemmisítve, gyermekeiként hozza őket elő örök életre. Ezt a halál fölötti diadalt fogjuk mi is tapasztalni, ha keresztünket hittel fölvéve, Krisztust követjük. Mert a keresztyén élet jézusi alapmelódiája nem siratóéneke, hanem az élet diadaléneke: *»...aki utánam akar jönni, vegye föl keresztjét és úgy kövessen engem! Mert aki megtalálja életét, elveszíti. Aki pedig elveszíti életét énértem, az megtalálja.«*

Vitatott késői visszaemlékezésében Luther a Róma 1,17-tel való viaskodásához köti a felismerést, amikor megértette, hogy ott Isten „passzív igazság(osság) áról van szó, amellyel nem követel, hanem megajándékoz – megigazítja a bűnöst –, s ezt az igazság(osság)ot az evangélium nyilatkoztatja ki. ...nem egy másik szöveg vezette el Luthert a megnyugvást hozó felismerésre, hanem ugyanannak a szövegnek a másként való olvasása. Vagyis a törvény/evangélium kettőssége nem a szöveg, hanem az olvasás jellemzője; értelmezési paradigma.

(Ittész Gábor: *Christum treyben* című könyvéből)

Igaz tanítás. Van-e ilyen? (Az ortodoxiától a heterodoxiáig és vissza)¹

2. (befejező) rész²

IV. Eretnekségek az ősegyházban és a 3–4. században

IV. 1. Eretnekségek az ősegyházban

Szólunk már a modernitás megszokott narratívájáról, miszerint a másképpen gondolkodó keresztyéneket erőszakkal, hatalmi-politikai eszközökkel tiporta el az egyház. Alistair McGrath 2009-es *Heresy* (Eretnekség) című könyvének egyik érdeme, hogy rámutat arra, hogy az első virulens eretnekségek az első században keletkeztek, amikor még távolról sem volt hatalmi pozícióban az egyház. A patrisztika idején az egyetemes hittől való eltérésként, tehát egyedül teológiai alapon ítélték meg a hamis tanítást, s csak a középkori államegyház vette igénybe a politika nyújtotta legális eszközöket az eretnekek üldözéséhez.³

Legtöbb eretnekség az első évszázadokban az egyház krisztológiai hitének félreértéséből származott, bár az első jelentős herézis az istenképre vonatkozott.

Markionizmus

Ez a 2. századi eretnek irányzat a nevét Markionról (kb. 110–160) kapta, aki egy gazdag hajótulajdonos volt. 144 körül Rómába ment, ahol az ott élő egyházi vezetőknek előterjesztette javaslatát, miszerint az Újszövetség Atya-képe diametrális ellentétben áll az Ószövetség Istenképével, a haragvó Jehovával. Legtöbbet Lukács evangélistára hivatkozott, főleg 5,37-re: „senki sem tölt újbort régi tömlőbe”. Meg volt győződve arról, hogy ő képviseli az ortodox, helyes tanítást, s azt vallotta, hogy a keresztyénséget meg kell tisztítani az attól idegen, de benne rejtőző eretnek gondolatoktól, a zsidó szellemiségtől. Markionnak az *Antitézis* című művét közvetlenül nem ismerjük, csak a róla szóló teológiai bírálatokat Iraeneustól és Tertullianustól.⁴ McGrath rámutat, hogy Markiont nem az egyház hatalmi tekintélye hallgattatta el, hanem ő vonult ki az egyházból, amikor nézetei nem kaptak kedvező visszhangot. S mint minden egyházból kivonuló mozgalom, hamarosan elsorvadt és eltűnt a történelem süllyesztőjében. Maga az eretnek gondolat azonban, mint hamarosan látni fogjuk, újra és újra felbukkan egészen napjainkig.

1 A tanulmány az OTKA 62008. sz. pályázat („Kora-Tudor hitviták”) keretében készült. Rövidített változata előadásként hangzott el a Magyarországi Evangélikus Egyház Nyugati (Dunántúli) Egyházkerületének lelkeszkonferenciáján Kőszegen, 2010. augusztus 25-én.

2 A tanulmány 1. része a *Keresztyén Igazság* 89. számában (2011.1) jelent meg, 4–17. old.

3 Alistair McGrath: *Heresy. A History of Defending the Truth* (Eretnekség. Az igazság védelmének története), New York, HarperCollins, 2009. 104. old. 32. jegyzet)

4 McGrath, i.m. 125–132. old.

Ebionitizmus

Az ebionitizmus zsidó háttéren született herézis, amelynek lényege, hogy Jézus nagyszerű, csodálatos, páratlan ember (de csak ember!) volt, akinek „titokzatos személyisége és ámulatba ejtő cselekedetei környezetére oly rendkívüli hatást gyakoroltak, hogy apránként kialakult a szemlélőkben az a magával ragadó gondolat, amely szinte elemi erővel tört ki belőlük: ő több mint ember, ő Isten!”⁵ A lényeg az, hogy az ember Jézusból híveinek lelkesedése csinált Istent. E lényegében zsidó krisztológia szerint Jézus legfeljebb egy karizmatikus próféta volt Galileában. Az ebionitizmus Jézusban hőst, hőrozt lát, ám e heroikus felmagasztalás tagadja Jézus istenségét. Így sok szempontból hasonlít a 4. században jelentkező arianizmusra, ám ez utóbbi mozgalom filozófiai alapon utasította el Jézus Krisztus isteni természetét, hiszen az arianizmus a hellenizmus talaján született már, az ebionitizmus pedig zsidó környezetben tagadta Jézus istenségét. Ha az egyház nem határolódik el az ebionitizmustól, a keresztyénség megmaradt volna egy zsidó szektának, amely szintén eltűnt volna a történelemben.

Doketizmus

A doketizmus mindenben az ebionitizmus ellentéte. A lényege: Jézus Krisztus valójában Isten volt, s csak embernek látszott (a „dokeo” szó azt jelenti, hogy ’látszani’). Jézus Krisztus csak egy istenség, egy eszme megszemélyesítője. Már Antiochiai Ignác (kb. 35–107) is említ példákat, amelyek a doketizmusra emlékeztetnek, részletesen Iraeneusz ismerteti őket. McGrath szerint két típusú doketizmus létezett: az egyik az inkarnáció, a másik a kereszthalál valóságát tagadta.⁶

Figyelemre méltó, amit Török István mond a két krisztológiai herézis összefüggéséről: *„Az ebionitizmus és a doketizmus első látszatra teljesen ellentmond egymásnak. Alkatilag azonban nagyon is rokon a kettő. Az ebionitizmus úgy értelmezi Jézust, mint a történet legmagasabb csúcsát, a történetfelettibe emelkedő történetet; a doketizmus pedig a történet síkjába bocsátkozó történetfelettit látja benne. Az előbbi szerint Jézus az emberiség életfájának legnagyobb és legkiválóbb kivirágása, az utóbbi szerint meg Ő az isteni jelenlét legtokéletesebb szimbóluma. Ez a két félreértés megegyezik egymással abban, hogy a Krisztus istenségére vonatkozó bibliai bizonyágtételt egyik sem veszi komolyan. Mindegyik csak képes beszédet, afféle szólásmondást lát benne, nem pedig a szó szoros értelmében veendő igazságot.”*⁷

Gnoszticizmus

A gnózis és a gnoszticizmus szakirodalma óriási. Talán ez azzal magyarázható, hogy ez az eretnokség állt legközelebb a keresztyénséghez közeleli, vagy annak peremén élő mindenkori

5 Török István, i.m. 160.old. Lásd továbbá: Sakari Häkkinen: „Ebionites”, in: Anti Marjanen és Patri Luomanen (szerk.), *A Companion to Second-Century Christian „Heretics”*, Leiden–Boston, Brill, 2008. 247–278. old.

6 McGrath, i.m. 114. old.

7 Török István, i.m. 161. old.

értelmiséghez. Valamint azzal, hogy a keresztyénségen kívül is elterjedt filozófiai és vallási irányzat volt. A gnózis az üdvösséget a tudás, a személyes tapasztalat, s nem a formális doktrínák elsajátítása révén tartja lehetségesnek. A gnoszticizmus egy alapvetően elitista eretnokség, amely a tudást csak a beavatottak számára tartja lehetségesnek. Az egyik legjelentősebb gnosztikus szekta a Valentinianizmus volt, a Nag Hammadban 1945-ben feltárt leletek számos ilyen szöveget hoztak napvilágra. A tanítás alapja, hogy az isteni teljesség (*pleroma*) az univerzum atyjában van, ám a bölcsesség (*sophia*) megzavarta ezt a rendet, s ez eredményezte az alsóbbrendű istent, a demiurgoszt, aki e világ teremtője lett. A földi élet, a test rabságából Jézus Krisztus válthat meg bennünket, s vezethet vissza az Atyához. Iraeneusz a gnózissal szemben az üdvtörténetre, az isteni oikonomiára hivatkozott, hangsúlyozván, hogy ugyanaz az Isten cselekedett az üdvtörténet egyes fázisaiban.⁸

IV. 2. Eretnokségek a 3–4. században

A nagy konstantinuszi fordulat után az eddig egyházi-teológiai problémaként kezelt herézis birodalmi problémává is válik,⁹ s itt már valóban megjelennek az államegyház hatalmi–politikai beidegződései, amelyek majd a középkori eretneküldözésben, az inkvizícióban érik el csúcspontjukat.

Arianizmus

Arius (kb. 270–336) Alexandriában élő pap volt, aki a ma már elveszett *Thalia* művében a következőket állította: 1. Az Atya és a Fiú nem azonos, hanem csak hasonló lényegű (*homoiusziosz*); 2. A Fiú teremtett lény (*ktisma* illetve *poiema*), noha elsőnek teremtett;

Történészek sokat spekuláltak arról, hogy mi lett volna, ha a keresztyénség ariusi formája marad fenn?

3. Bár a Fiú teremtette a világot, volt mégis egy olyan idő, amikor a Fiú még nem létezett. Az ugyancsak Alexandriában élő Athanasius (kb. 293–373) viszont vele szemben ezt állította: 1. Megváltó csak az lehet, aki teremtő; 2. Arius szerint Jézus Krisztus teremtmény; 3. Jézus

Krisztus Arius szerint nem lehet megváltó. Bár Arius ennek épp az ellenkezőjét állította, vagyis, hogy Jézus Krisztus a megváltó, de Athanasius szerint Arius nézetei nem logikusak, nem következetesek, nem koherensek. Athanasius az azonos lényegűséget (*homousziosz*) vallotta. Bár a történészek szerint Arius követői többen voltak, amikor Nagy Konstantinus 325-ben Niceába összehívta a zsinatot, az athanaziuszi krisztológiát fogadták el. Érdekesség, hogy miután Nagy Konstantin meghalt 337-ben, fia Konstantius az Arius-követőket fogadta el ortodoxnak, s Athanasius száműzetésre kényszerült. Végül a 381-es konstantinápolyi zsinat állította vissza a niceai zsinat döntését, s a nyugati keresztyénségben véglegesen Athanasius követői maradtak felül.¹⁰ Történészek sokat spekuláltak arról, hogy mi lett volna, ha a keresztyénség ariusi formája

8 McGrath, i.m. 123. old.

9 McGrath, i.m. 140. old.

10 McGrath, i.m. 204. old.

marad fenn? Van olyan vélemény: ha Arius győz, a keresztyénség legendává zsugorodott volna.¹¹ McGrath szerint az ariusi keresztyénség sok ponton az iszlámmal mutat rokonságot.¹² Az ariusi keresztyénség a reformáció idején, a 16. századi anti-trinitarizmusban, vagy unitarizmusban támadt ismét fel, ma is tovább él,¹³ s az is közismert, hogy gyülekezeti tagjaink nagy része is latens ariánus vagy unitárius.

Donatizmus

A donatizmus a keresztyénülődés végét jelentő konstantinápolyi rendelettel (313) vált égető kérdéssé Észak-Afrikában. Donatus püspök követői ragaszkodtak ahhoz, hogy az üldözés idején hitben gyengének bizonyulókat (*traditores*), – akik átjárták az egyház vagyonát az államnak –, zárják ki az egyházból, hacsak meg nem térnek. Ha azonban megbánják, amit tettek, akkor keresztkedjenek meg újra, mivel az elbukott hívők elveszítik a keresztség szentségét, hasonlóan az elbukott papokhoz (*lapsz*), akik felszentelésük szentségét veszítik el. A vértanúk vére az égre kiált, mondták a donatisták, s ezért a keresztség és a papság szentségét elveszítették azok, akik kollaboráltak. A donatisták egy szent és tiszta egyházat akartak létrehozni, s ezért elkülönültek a katolikus egyháztól. Augustinus azonban élesen szembeszállt a donatistákkal, s azt mondta, hogy vigyázzunk, mert az egyház nemcsak a szentek gyülekezete, hanem kevert test (*corpus permixtum*), a szentek és a bűnösök közössége, ahol a búza együtt nő a konkollyal, s az úgynevezett szentek is csak azért szentek, mert Jézus Krisztus kiontott vére és megtörtetett teste megszenteli őket. A purifikáló irányzatok könnyen egy egyház testének (Cyprianus szerint Krisztus köpönyegének) szakadásához vezethetnek, ezért veszélyesek. Nem véletlen, hogy az ágostai hitvallás tudatosan elhatárolódott a donatizmustól. Ugyanakkor az is kétségtelen, hogy ez az eretnokség is gyakran kísértette és kísérti ma is az egyházat.

Pelagianizmus

Természetesen számos más irányzatot is említhetnénk, de a legfontosabbak közül utoljára hagytuk a brit szerzetes, Pelagius (kb. 355–kb. 435) nevét, aki tagadta az eredendő bűn gondolatát, s azt hirdette, hogy az ember szabad akaratából üdvözülhet. Ezzel szemben Ágoston kegyelemtana, – amit majd a reformátorok is átvesznek –, arról szól, hogy az üdvösség egyedül Istennek Jézus Krisztusban megnyilvánult kegyelme által lehetséges. Ezt a kegyelmet nem lehet kiérdemelni, ez elénk jön (*gratia praeveniens*), ezt csak elfogadni lehet.

V. „Másképp-tanítások” (heterodoxiák, eretnokségek) a mai egyházunkban

Amikor e rövid és vázlatos történeti áttekintés után elérkeztünk ahhoz a kényes és érzékeny kérdéshez, hogy milyen „másképp-tanítások”, heterodoxiák, tévtanítások figyelhetők meg a mai egyházi életünkben több megjegyzés is előre kívánkozik.

11 McGrath, i.m. 87. old.

12 McGrath, i.m. 150. old.

13 Maurice Willes: *Archetypal Heresy. Arianism Through the Centuries*, Oxford, Clarendon Press, 1996.

Először: A tapasztalt eretnekségről sohasem az ítékezés, a megbélyegzés, hanem csakis a hitvallás hangján beszélhetünk. Ám erről kell beszélnünk, mert – mint láttuk –, az igaz tanításnak, a dogmatikának őrállói küldetése van. Luthertől is megtanultuk, hogy a teológia lényege a megkülönböztetés művészete, az igaz és a hamis szétválasztása. Van határ igaz és hamis, tiszta és tisztátalan között¹⁴. Amikor „nem hallgathatunk”, amikor nyilvánosan kiállunk és kiáltunk – sokszor vállalva a gúnyt és a megvetést –, azért kiáltunk, azért állunk ki, mert fáj nekünk Krisztus teste, mert azt érzékeljük, hogy sebeket kapott ez a test, az egyház. Nem nekem, a személynek fáj a másik személye, hanem az a megnyilvánulás fáj, amely tapasztalatunk szerint nincs összhangban azzal a kitusakodott hittel, amely egykor a szenteknek adatott (Júdás 3).

Másodszor: Ha őszintén, mélyen magunkba nézünk, önmagunkban is nagyon könnyen felfedezhetünk valamelyik eretnek irányzatra való benső hajlandóságot. A kérdés, hogy az ön-

A mai eretnekségek általában a liberális teológia talaján keletkeznek.

megvalósítás fontosabb-e számunkra, s ezért hagyjuk érvényesülni ezt a lelkünk mélyén szunnyadó természetes hajlamot, vagy – s ez a másik lehetőség –, azért imádkozunk, hogy Isten győzze le bennünk ezt az irányultságot,

s kérjük a Szentháromság Istent, hogy segítsen nekünk is kitusakodni azt a hitet, amely a szenteknek adatott. Az egykori eretnekségek és a mai „feltámadásuk” legyen figyelmeztetés számunkra, hogy ne feltétlenül a mi ízlésünknek megfelelő, izgalmasnak tűnő, nekünk tetsző igazságot keressük, hiszen – s erről szól a keresztyénség –, sokszor éppen az az igazság válhat a javunkra, ami nem tetszik nekünk.

Harmadszor: Az eretnekségek lényege általában a „revízió”, az egyház hagyományos tanításának felülvizsgálata. Tehát minden eretnekség revizionista, ám azt nem mondhatjuk, hogy minden revizionizmus eretnekség. Valóban igaz, hogy a lutheri reformáció végeredményben revizionista volt, hiszen Luther felülvizsgálta a középkori egyház tanítását, s megállapította, hogy mi az, ami a Szentírás mérlegén könnyűnek találtatott. A római katolikus egyház a középkorban – és bizonyos mértékben ma is – Luthert eretneknek tekintette ill. tekinti. A mai revizionisták szeretnek ezért Lutherre hivatkozni, ám azt elmulasztják észlelni, hogy az ő mérlegük általában nem a teljes Szentírás, hanem emberi tapasztalat vagy a józan ész, legfeljebb az önkéntesen, szelektíven értelmezett evangéliumok, amelyek igen gyakran (íme, a markionizmus!) szembekerülnek Pál apostol teológiájával.

Negyedszer: A mai eretnekségek általában a liberális teológia talaján keletkeznek. A liberális teológus tagadja a Teremtő és a teremtmény radikális különállásáról szóló bibliai tanítást, s a rendező isteni elvet is az emberben véli felfedezni¹⁵. Pedig Emil Brunner is hangsúlyozta: „a keresztyénség által vallott kijelentésfogalom előfeltételezi Istennek és az embernek egymástól

14 Fabiny Tibor: „Van határ vagy nincs határ?” in: *Evangélikus Élet*, 2009/31.
<http://www.lutheran.hu/z/ujzagok/evelet/archivum/2009/31/15>

15 Kovács Ábrahám: *Hitvédelem és egyháziasság. A debreceni új ortodoxia vitája a liberális teológiával*. Budapest, L'Harmattan, Magyar Vallástudományi Társaság, 2010. 19. old.

való éles elkülönítését, valamint az Isten és az ember közötti folyamatosság tagadását”¹⁶. E szemlélet következtében a liberális teológusok számára a transzcendens és az immanens, az emberi és az isteni összeolvad¹⁷. A mai, ún. „progresszív teológia” megpróbálja úgymond kiegyensúlyozni a transzcendens és az immanens teológiákat. Csepregi András szavaival az utóbbi az, „amely Istennek a világban való jelenlétét, Isten és a világ azonosságát (sic!); a transzcendens típusú pedig az, ami Istennek a világtól való távolságát, Isten és a világ különbözőségét hangsúlyozza”¹⁸. Ez a szemlélet véleményem szerint könnyen vezethet ahhoz a teológiai liberalizmushoz, amelyet H. Richard Niebuhr, amerikai teológus szellemesen így jellemzett: „*Egy harag nélküli Isten a bűn nélküli embereket bevitte az ítélet nélküli országába egy kereszt nélküli Krisztus szolgálata által*”¹⁹.

Ötödször: Természetesen, amint az ókori eretnokségek közül sem említettük mindegyiket, a mai „másképp-tanítások” közül is csak néhányra, a számunkra legfeltűnőbbekre irányulhat a figyelmünk. Elgondolkodtató azonban, hogy mivel mi kicsiny egyház vagyunk, s ezért nálunk veszélyesebbek lehetnek a heterodox, egyénieskedő megnyilvánulások, mint például hasonló jelenségek a sokkal nagyobb létszámú római katolikus egyházban.

Hatodszor: A legtöbb „másképp-tanítás”, azaz eretnokség Jézus Krisztus művével, illetve személyével kapcsolatos, tehát szoteriológiai vagy krisztológiai természetű, de találkozunk majd ekklezológiai eretnokséggel (neodonatizmus). Kezdjük a kevésbé domináns heretikus irányzatokkal, majd folytassuk az Isten-képpel kapcsolatos archetipikus *teológiai* herézissel, a neomarkionizmussal, s végezetül szóljunk a legerőteljesebb mai szoteriológiai és krisztológiai másképp-tanításokról.

Neodoketizmus

Eszerint a történeti Jézust nem ismerhetjük meg, csak a hit Krisztusát. Egyedül ez a teológiai hittapasztalat a valóság. Ez az irányzat köszön vissza az egzisztencialista színezetű bultmannizmusban, amely hajlamos elspiritualizálni Krisztus reális, történeti valóságát.

Neognoszticizmus

McGrath rámutat, hogy a gnoszticizmus ma más néven, de ugyanúgy tovább él, például a jungiánus pszichiátriában, amelyik azt képviseli, hogy a keresztyénség lényege nem a megváltás, hanem az önmegismerés.²⁰ Sokak szerint ma a keresztyénségnek a gnoszticizmus a legnagyobb kihívás. Filozofikus és misztikus hajlamú értelmiségi keresztyének számára különösen is csábító. A mélypszichológia és a keresztyénség összekapcsolása könnyen vezethet e vonzó herézishez.

16 Idézi Kovács Ábrahám, uo. 160. old.

17 Uo. 116. old.

18 Csepregi András: „Progresszív teológia”.in: *Egyházforum* 4.3 (2006), 9. old. lásd az interneten: http://www.egyhazforum.hu/folyoirat/2006_4/2006_4_3.htm

19 H. Richard Niebuhr: *The Kingdom of God in America*. Boston College, Boston, 1981. 163. old. (1. kiadás: 1937)

20 McGrath, i.m. 232. old. Vö. Robert A. Segal, (szerk.): *The Allure of Gnosticism: The Gnostic Experience in Jungian Psychology and Contemporary Culture*. Chicago, Open Court, 1995.

Neopelagianizmus

Ez a herézis inkább a katolikus egyházban kísért (szemipelagianizmus), amely a szabad akaratot, s az emberi érdemet hangsúlyozza. De azért ott van nálunk is egyes pietista körökben, ahol a megszentelődés gondolata perfekcionista méreteket kezd öltetni. Számukra mindig kell hangsúlyozni, hogy nem az az elsődleges, hogy én döntök Isten mellett, hanem hogy ő döntött felőlem; nem én választottam őt, hanem ő választott engem.

Neomarkionizmus

Ez az eretnység például a náci Németországban érvényesült, amikor a héber Biblia helyett a német mitológiát akarták az Újszövetség elé helyezni, úgymond megtisztítva a keresztyénséget annak zsidó torzulásaitól. Ma is, Magyarországon is él és sajnos sokszor szószéket is kap ez az eretnység. Hallunk a Pártus-Jézusról, Jézusnak a zsidóságtól való függetlenségéről, más, a katolikus egyház által már hivatalosan is bírált neopaganizmusról is.²¹

A hazai római katolikus egyházban a közelmúltban elhunyt Bulányi György piarista páter és követői a „Bokor-mozgalom” tanítása tekinthető végeredményben revizionista, neomarkionista (nem antiszemita) eretnységnek. A Bibliából „kivágott”, sokszor literálisan értelmezett evangéliumot (például a fegyverviselés kérdésében) szembeállítják a véleményük szerint a jézusi tanítást eltorzító páli teológiával és a keresztyén egyház úgymond oppresszív teológiai hagyományával. Magas szellemi színvonalon képviselik tanaikat például az *Érted vagyok* című lapban. Egyre több jel mutat arra, hogy hatásuk egyházunkban is erősödik.

Evangélikus egyházunkban néhány éve halt meg egy nagy hatású budapesti igehirdető, Takács József, aki élete utolsó szakaszában egyre inkább átadta magát neomarkionista színezetű antijudaista, antiszemita hajlamainak. Budapesten a kelenföldi gyülekezetben az illetékes esperes le is állította egy sorozatát, ám – híveinek kérésére –, az akkori püspök felülvizsgálta az igehirdető tanítását és megállapította, hogy Takács József tanításában nincs semmi olyan, ami a Szentírással vagy a hitvallásainkkal ellenkezik. Takács József valóban karizmatikus személyiség és igehirdető volt, de sajnos a pozitív tapasztalatok mellett volt alkalmam személyesen is többször meggyőződni tanításának neomarkionista jellegéről. Ugyancsak saját szememmel láttam a budahegyvidéki gyülekezetben kifüggesztve az említett püspöki nyilatkozatot.

Neodonatizmus

Sok purifikálási szándék mögött ott húzódhat a donatizmus kísértése. A donatizmus ma is kísért bennünket, amikor „én” mondom, hogy „ő” a bűnös. Pedig testvéreink bűne a mi bűnünk is, egymás terhének hordozása egymás bűneinek a hordozását is jelenti, írja Luther Galata 6,2 kapcsán. A donatizmus herézise ott kísért ma pl. az ügynök-kérdés kezelésében. Ahogy a római keresztyénüldözés idején a *traditorokat* tekintették árulónak, úgy a kommunista egyházüldözés idején sokak szerint az ügynökök, akik Jézus hálóján kívül egy másik hálóval

21 „Az egyház élő hitével összhangban”. A Magyar Püspöki Konferencia körlevele. 2009. szeptember 19. <http://uj.katolikus.hu/cikk.php?h=1386>; Továbbá: Carl E. Braaten–Robert W. Jenson (szerk.): *Either/or The Gospel or Neopaganism*, Grand Rapids, Michigan, William B. Eerdmans 1995.

is szövetkeztek, váltak ilyen *traditorokká* vagy *lapsikká* (elbukottakká). Az ügyökökérdés feldolgozása ezért az egyház számára elsősorban nem történelmi, hanem egyházi és teológiai kérdés. Az igazság feltárása és a kiengesztelődés nem választható el egymástól. A bűnt bűnnek, az árulást árulásnak kell neveznünk, de azzal a szent rettenettel, hogy sokszor mi magunk talán öntudatlanul is haszonélvezői voltunk testvéreink elesésének.

Nem tagadom, hogy az általam is jegyzett 2002-es „Egyházunk mai fogsága” című iratot²² is kísértette a neodonatizmus és moralizálásra hajlamos purifikáló szándék, de éppen a közösség szempontjának beemelése („Testvéreink bűne a mi bűnünk is”) igyekezett kivédeni ezt a herézist. Azt nem állítom, hogy teljes sikerrel.

Neoszoteriológia („Megváltás – másképp?”)

A következőkben nem egy régi herézés mai, új formájáról fogok szólni, hanem egy jellegzetes „másképp-tanításról”, amely merészen újszerű módon igyekszik értelmezni keresztyén hitünk középpontját, megváltásunk titkát.

Természetesen az elmúlt két évezredben többféle módon is interpretálták Jézus Krisztus halálának értelmét. Az is igaz, hogy a megváltásunk mikéntjéről szóló tanítás sohasem vált olyan egyértelmű, markáns dogmává mint például a Jézus istenségéről szóló tan. A különböző nézeteket jól összefoglalja a svéd teológus Gustaf Aulén *Christus Victor* című könyve.²³ Az is kétségtelenül megfigyelhető, hogy neves teológusok ma is vitatkoznak a különböző értelmezési típusokról.²⁴

Mindig is volt azonban a kérdés kapcsán egy, a Szentírás és a hitvallási irataink tanúságtételein alapuló konszenzus egyházunk tanításában. A következőkben idézett magyar nyelvű tanulmányok mehökkentő teológiai radikalizmusa azonban véleményem szerint igencsak eltér egyházunk konszenzusos tanításától, tehát jellegzetesen revizionista teologizálással van dolgunk.

Az *Ajtónyítás* című 2004-ben megjelent kötetben Csepregi András „Jézus és a megváltó erőszak mítoszáról” értekezik Walter Wink amerikai teológus művei alapján.²⁵ Csepregi meggyőzően érvel, hogy az erőszak kérdéséről, a bűnbakképzésről, a „Hatalmakról”, az „Uralkodó Rendszerről” sok érdekes, újszerű meglátást tanulhatunk az amerikai teológustól.

Ám amikor Jézus megváltói művére alkalmazza a winki teológiát, jellegzetesen revizionista módon érvel.

Wink és Csepregi tagadják Jézus halálának áldozati jellegét, mondván, az erőszak erőszakot feltételez, s abból nem születhet semmi jó. A bűnbakképzés mechanizmusa kapcsán azonban a

22 „Egyházunk mai fogsága”. in: *Lelkipásztor*, 2002 március, 103–105. old.

23 Gustaf Aulén: *Christus Victor. An Historical Study of the Three Main Types of the Idea of the Atonement*. ford. A.G. Hebert, 1931. repr. New York, Macmillan, 1969.

24 James Beilby–Paul Eddy (szerk.): *The Nature of the Atonement. Four Views. With Contributions by Gregory A. Boyd, Joel G. Green, Bruce R. Reichenbach and Thomas R. Schreiner*, Downers Grove Illinois, IVP Academic, 2006.

25 Csepregi András: „Kortárs teológussal párbeszédben: az erőszakról és az erőszakmentes ellenállásról”. in: Szabó Lajos (szerk.): *Ajtónyítás. Keresztyén önismeret falakon belül és kívül*. Budapest, Luther Kiadó, 2004. 324–336. old.

bibliai istenkép karikatúrájával találkozunk itt, egy olyan istennel, aki „bosszút áll az engedetleneken”, akinek „tetszik” (sic, 333.old.) Jézus szenvedése. A bűnbak-mechanizmusra Kajafás mondata a példa: „jobb nektek, hogy egyetlen ember haljon meg a népért, semhogy az egész nép elveszen” (Jn 11,50). Kimondatik: „*A súlyos igazság az, hogy nemcsak Kajafás szavaiban, hanem a korai keresztyén értelmezésben is az Uralkodó Rendszer logikája tükröződik vissza.*”²⁶ Bár e mondatból nem derül ki, hogy a szerző szerint a „korai keresztyén értelmezés” János evangélistára is vonatkozik-e; akár igen, akár nem, Csepregi elmulasztja észrevenni, hogy az evangélista csak Kajafás szavaival ért egyet, ám azoknak más értelmet ad, nevezetesen azokat az Ézs 53 szerinti helyettes halál összefüggésébe állítja, amint erre Bolyki János is rámutat.²⁷

Csepregi érvelésében az idézett niebuhr-i diagnózis köszön vissza: a bibliai gondolkodás nyelvezetén (Isten szentsége, ember bűnössége, megváltás, bűnbocsánat) felnőtt, pontosabban annak megértéséért kitusakodott keresztyén hitünk számára bántó és idegen ez a revizionista elméleti konstrukció. Itt ugyanis nincs szó Isten szeretetéről és igazságáról, arról a lutheri felismerésről, hogy az ő könyörületes haragja mögött is a könyörületes szeretete rejtőzik. Egy szó sem esik itt az „áldozati Bárányról” vagy arról, hogy Isten hozza érettünk az áldozatot, mert nem neki kell megváltoznia, hanem nekünk.

Végeredményben ugyanezt a gondolatmenetet folytatja öt évvel később René Girard francia–amerikai kultúrantropológus, s főleg Mark Heim amerikai teológus művei alapján ifj. Cserh

hádi Sándor „Az ismeretlen Isten. Jézus és a szakrális erőszak” című, a *Lelkipásztor* 2009/7-es számában megjelent tanulmányában.²⁸ „Megváltás – másképp²⁹?” hangzott a hivatkozó címe a 2010-es februári lelkészakadémiának, amelyet szintén ifj. Cserhádi Sándor vezetett. Az elmúlt hat

Isten hozza érettünk az áldozatot,
mert nem neki kell megváltoznia, hanem nekünk.

évben ez volt a negyedik alkalom – , amelyik Jézus szenvedésének és halálának e „másképp” értelmezett kérdésével foglalkozott. Akik a *Fraternetet* olvassák, tudják, hogy a lelkészakadémia előtt és után is hónapokig folyt erről a vita, s ennek magam is aktív részese, sőt kezdeményezője voltam („Hagyta vagy adta?”). Jézus (sohasem Krisztus!) ebben a felfogásban csak áldozat („victim”) lett, azaz az emberi gonoszság áldozata, de nem úgy, hogy (aktívan) áldozatot („sacrifice”) hozott. Nem az a baj ezzel a felfogással, hogy az egyoldalúvá torzult/torzított anzelmus *satisfactio* gondolatát bírálja, hanem az, hogy Jézus Krisztus kereszthalála kapcsán az Atya és a Fiú közös áldozatát kérdőjelezte meg, s teljesen negligálta – főleg a Zsidók-

26 Csepregi, i.m. 133. old.

27 Bolyki János: „*Igaz tanúvallomás*”. *Kommentár János evangéliumához*, Budapest, Osiris Kiadó, 2001. 309. old.

28 ifj. Cserhádi Sándor: „Az ismeretlen Isten. Jézus és a szakrális erőszak”. in: *Lelkipásztor*, 2009/7, 242–250. old.

29 A „másképp” szót négy évvel korábban Csepregi András használta egy előadása, ill. tanulmánya címében: Csepregi András: „A diakóniai teológia kritikája másképp: Walter Wink és Bibó István tanúságtételének tükrében”. in: *Koinonia*, 66. szám, 2005. karácsony. 28–37. old.

hoz írt levél által kidomborított – Jézus főpapi szerepét. (Ismét láthatjuk a „választás”, „kivágás”, „negligálás” heretikus gesztusát.) Ifj. Cserháti számára az ember Jézus áldozattá, bűnbakká – farkakosszá – válásának mechanizmusa vált „izgalmassá” Rene Girard és Mark Heim írásai alapján.

Ám ha Krisztus halála nem az ő érettünk az Atyával közösen hozott áldozata, akkor csak egy lehetőség van – s ezt furcsa módon a lelkészakadémia résztvevői (beleértve magamat is) nem mondták ki – hogy az *tragédia*, aminek átélése során lehet, hogy katarzist élünk át, s rádöbbenhetünk a bennünk lakozó sötét indulatokra. Jézus így azonban nem Megváltó, hanem tragikus hős, akinek „passzív” halála a mi okulásunkra és ocsúdásunkra szolgál.

Hiszem, hogy az „igaz tanítás” ez: Jézus nemcsak passzívan „hagyta magát”, hanem önként, engedelmesen adta magát érettünk, amint azt az egyház kétezer éve tanítja. A vitában egyedül Véghelyi Antal fogalmazott úgy, hogy Jézus halála az Atya szeretetáldozata érettünk, hogy mi mások legyünk!³⁰

E revizionista teologizálás nem az egyház hitén, hitvallásán, tanításán, dogmáján keresztül, hanem csupán emberi racionális értelemmel keresi-kutatja Jézus titkát. Lehet, hogy az egyház hagyományos, ortodox tanítása nekünk „unalmas”, nem tetszik, de ha azt könnyedén revízió alá vesszük, nagy a veszélye annak, hogy heterodoxiába csúszunk. Nem veszélytelen, ha csak „alulról” teologizálunk, s nem hallgatunk a dogmatika őrálló hangjára, amely a meredek szélén megvédhetne, megóvhatna minket a zuhanástól.³¹

Neobionitizmus

Lássuk még egy ókori „másképp-tanítás” mai analógiáját! Szintén az *Ajtónyitás* című kötetben jelent meg Cserháti Márta „Jézus Krisztus ma” című tanulmánya,³² amelyben a szerző különféle „krisztológiai kísérletekről” értekezik, s különbséget tesz a klasszikus és a modern, ahogy ő nevezi: „felülről építkező” és „alulról építkező” krisztológiák között. Az utóbbiak kapcsán írja: „*A felvilágosodás utáni krisztológia eltér a klasszikustól abban is, hogy középpontba állítja a történeti kérdést*”,³³ „*a mai krisztológiák kiindulópontja az emberi oldal*”.³⁴ Igaz, elismeri, hogy az is csapda, ha az emberség válik istenivé (bár némileg homályos, hogy ez mit is jelent), mégis felmerül bennünk a kérdés, hogy nem tévedés-e a történeti Jézuskutatást (amelynek képviselői ritkán beszéltek „Krisztusról”) „krisztológiának” nevezni? Jó lenne tudni, hogy konkrétan kikre gondol a szerző, amikor „alulról építkező krisztológiáról” beszél?

30 Véghelyi Antal: „Krisztus halálának értelme”. in: Béres Tamás–Kodácsy-Simon Eszter (szerk.): *Krisztusra tekintve hittel és reménnyel. Ünnepi kötet Reuss András 70. születésnapjára*. Budapest, Luther Kiadó, 2008. 141–156. old.

31 Török István, i.m. 49. old.

32 Cserháti Márta: „Jézus Krisztus ma”. In: Szabó Lajos (szerk.): *Ajtónyitás. Keresztyén önismeret falakon belül és kívül*. Budapest, Luther Kiadó, 2004. 95–105. old.

33 Cserháti Márta, i.m. 96. old.

34 Cserháti Márta, i.m. 98. old.

Cserhádi Márta helyesen ítéli el az ókori doketista eretnekséget, ám az megkérdőjelezhető, amikor azt sugallja, hogy a „metafizikus kategórák” és a doketizmus kísértette a „felülről építkező” krisztológiákat. Amíg Pál apostol szerint a kereszt és az evangélium kelt botrányt és megütközést, addig a szerző szerint ma a történész Jézusa kelt megütközést, mert Jézus is megütközést keltett. A szerző szimpátiája tehát egyértelműen az – úgymond – alulról jövő krisztológiák oldalán van, s a történeti Jézus földi életének a történettudomány általi hangsúlyos tanulmányozását igényli szemben a dogmatika által kialakított Krisztus-képpel, amely a szerző szerint mintha eltakarná a valódi, földi Jézust.

Politikai érvelést is alkalmaz a hagyományos krisztológiákkal szemben: *„Krisztus istenségének felfogása Khalkedon után egyre inkább a császári hatalom igényei szerint alakult, s tekintélyelvű, merev hatalmi rendszer igazolásává vált.”*³⁵ Ismét kérdezzük: szabad-e egy politikai abúzust teológiai diszkvalifikálás érveként használni?

Khalkedon híres dogmája a „valóságos Isten” és a „valóságos ember” szétválaszthatatlanságára utal. Cserhádi Márta szépen és meggyőzően értekezik a „valóságos emberről”, s helyesen hangsúlyozza, hogy *„minden olyan krisztológia, amelyik Jézus zsidóságát lényegtelennek tekintí vagy tagadja, szemben áll az Újszövetség Jézus-képével.”*³⁶ Khalkedon egyensúlyát azonban a történetiség nevében felbillenti, amikor (az olvasó által joggal elvárt) „valóságos Isten” alfejezet helyett mindössze „A láthatatlan Isten képéről” (Kol 1,15; 2Kor 4,46) mint „legkorábbi hitvallásról” olvashatunk. Észrevételünk: a Biblia szerint az ember is *imago dei!* E Jézusról szóló korai tanúságtétel természetesen igaz, de az egyház hitének fényében nem elégséges! Jézus nemcsak valóságos ember, hanem valóságos Isten is!

Cserhádi Márta a más írásaiban is gyakran citált Marcus Borgot idézi, aki szerint az Istenről alkotott elképzeléseink összefüggnek azzal, ahogyan élünk, s hogy alapjában véve két modellt különböztethetünk meg: a királyi (monarchikus) modellt és a Lélek modelljét. Véleményem szerint a bibliai metaforák nem szükségszerűen emberi-pszichikai projekciók.

A khalkedoni „valóságos Istenre” tehát nem történik utalás, s Jézus „isteni voltára” is csupán annyiban, hogy ő képes volt magát „valaki más kedvéért kiüresíteni”.³⁷

Az „alulról építkező”, s végeredményben „neoebionistának” is tekinthető Jézus-kép természetesen elfogadható a szerző személyes Jézus-képének, de semmiképpen sem az egyház krisztológiai tanításának.

Közös vonások a „másképp”-teológiákban

Töprengjünk egy kicsit és tegyük fel a kérdést: mi hiányzik Walter Wink, Mark Heim vagy Marcus Borg mai lelkes követőinek sokak számára vonzónak tűnő „gondolati kísérleteiből”?

Tömören úgy lehetne válaszolni, hogy a bibliai – általam „klasszikusnak” nevezett, de hívhatjuk „ortodoxnak” is – istenkép, krisztuskép, megváltáskép komplex és összetett, ami a különbözőségeket nemcsak elviseli, hanem egyenesen erénynek is tartja. Ezzel szemben Walter

35 Cserhádi Márta, i.m. 99. old.

36 Cserhádi Márta, i.m.100. old.

37 Cserhádi Márta, i.m. 103. old.

Wink, Mark Heim, Csepregi András és ifj. Cserhádi Sándor megváltástana, Marcus Borg és Cserhádi Márta krisztológiája redukcionista és egyoldalúak. A bibliai tanúságtétel komplexitásából „kiválasztják” a számukra tetszetőset, s a többit elhallgatják vagy elnyomják.

Bár írásaikban ők az erőszakmentesség szószólói, revizionista látásukat mégis a bibliai szövegek szelektív (tehát távolról sem erőszakmentes) olvasata árán érik el, s nem az alázatot kívánó „hallgatás” vagy az „odafigyelés” szelíd hermeneutikájával. A szelektív olvasat egy preferált ideológiának rendeli alá a bibliai szövegeket.

Ahol felerősödik az ideológia, ott elhallgat a misztérium.

Lássunk egy példát a Biblia komplex képrendszerére a megváltás kapcsán! Szűcs Ferenc református dogmatikaprofesszor a 2007-es pak-

si országos evangélikus találkozón (amelynek a „megbékélés” volt a témája) rámutatott, hogy *„amikor a korai egyház el akarta mondani az evangéliumot, amit Krisztus halála és feltámadása jelent, akkor szembetalálta magát azzal a lehetet-*

*lenséggel, hogy a szavak elégtelenek annak kifejezésére, ami Krisztus keresztségén történt. Körül kellett írnia, sőt... – körül kellett dadognia a titkot és ezt csak kölcsönvett képekkel, kifejezésekkel tudta megtenni*³⁸, s a képeket a jogi nyelvből (kifizette a rabszolgáért a váltságdíjat), a kultusz nyelvből (áldozatot hozott és vére megtisztít), a katonai nyelvből (fegyveres, aki legyőzte a gonosz hatalmakat), a gazdaság és kereskedelem nyelvből (helyet cserél velem – csodálatos csere) stb. vette.

A metaforák komplex gazdagsága arra utal, hogy értelmetlen, sőt veszélyes azokból a mi saját ízlésünk és tetszésünk szerint válogatni.

Cserhádi Márta egy pár évvel ezelőtti fraternetes levelezésben amellet érvelt, hogy a Bibliában különböző istenképek vannak (például az elengedés és a tisztaság modellje) s így nekünk az istenképek között választani kell. Így írt: *„Megkockázatom, hogy az evangélikus egyház mint lelki közösség lelki egészsége azon múlik, hogy tartalmazni tudja és akarja-e ezeket az eltérő istenképeket.”*³⁹

Ez a bibliai és teológiai korrekívum nélküli, szubjektív istenképek „békés egymás melletti-ségéről” szóló szerintem utópisztikus gondolat aligha nevezhető az egyház hitének. Ráadásul ez a szemlélet akaratlanul is székértáborokra (például konzervatívokra és liberálisokra, „nemszeretemekre” és „szeretemekre”) osztja Krisztus egyházát, még ha hozzá is teszi, hogy a különböző irányzatoknak tolerálnia kell egymást.

Egykori válaszomban rámutattam, hogy Krisztus keresztségében találkozik tisztaság és elengedés, igazság és szeretet. Tehát *nem vagy/vagy, hanem: és!* Tehát nem „kell” választanunk! A „tisztaság-szemponitú világlátás” és az „elengedés-szemponitú világlátás” ugyanolyan téves

38 Kéziratban.

39 Cserhádi Márta levele a Fraterneten 2008 őszén.

„megkettőzés” mint Markionnak az ószövetségi „haragvó istenképe” és az újszövetségi „megbocsátó Atya” istenképe. Egy az Isten⁴⁰

Ennek az „egy Istennek” a Krisztusban megnyilatkozott szépségét(!) éppen az ellentétes tulajdonságok összekapcsolása jeleníti meg. Jól látta ezt Jonathan Edwards a 18. századi amerikai teológus, aki Jel 5,5–6 alapján az oroszlánról és a bárányról, „Krisztus kiválóságáról”, azaz szépségéről („*excellency*”) prédikált.⁴¹

Edwards észrevette, hogy „Jézus Krisztusban az ellentétes kiválóságok csodálatra méltó egybeolvadása van jelen.” Az oroszlán erőben jeleskedik, a bárány szelídségben tűnik ki: Krisztusban egyszerre végtelen magasság és végtelen leereszkedés található. Krisztus, mint a legmagasabb szintű lény, emberré válik, hogy megadja magát a szégyennek és annak, hogy leköpjék. „A végtelen magasság és a mélyre való leereszkedés ilyen összetalálkozása egy személyben csodálatra méltó.”⁴² Az igehirdetés feleleveníti az isteni rejtély ellentmondásos természetét: igazságosság és kegyelem, dicsőség és alázatosság, méltóságteljesség és nyájasság, tisztelet és egyenlőség, méltóság és türelem, hatalom és engedelmesség, korlátlan uralom és lemondás stb. „Krisztus így oroszlán a méltóságteljességben és bárány az alázatosságban.”⁴³

Végezetül még egy érv: a revizionista, s a bibliai tanúságtételt szelektíven kezelő reduktív teológia következtében értelmetlenné válhat a liturgia, nevetségessé deformálódhatnak énekeink.

Természetesen olvassunk mai, kortárs teológusokat: Walter Winket, Mark Heimet vagy Marcus Borgot, de annak tudatában, hogy egyikünk sem helyettesítheti a Szentírás teljes tanúságtételét, a teológusok közül pedig a klasszikusokat: Augustinust, Aquinói Szent Tamást, Luthert, Kálvint, Schleiermachert, Karl Barthot, Karl Rahner-t vagy Pröhle Károlyt, de még Nagy Gyulát sem.

VI. Hogyan tovább? Vissza vagy előre az ortodoxiához?

Tanulmányunkban a hit, hitvallás, tanítás, dogma, azaz az igaz tanítás kérdéseinek tanulmányozása során eljutottunk az igaz tanítás ellentétéig, a „nem igaz” tanításig, a heterodoxiáig, azaz a herézisig, az eretnekségekig. Néhány „klasszikus” eretnekség bemutatása után szólunk kellett azoknak a mai egyházunkban való újjáéledéséről. Hangsúlyozom, hogy „eretnekségekről”, azaz revizionista „másképp-tanításokról” és nem „eretnekekről” beszéltem: nem a személyek, hanem a jelenségek a lényeg. A „másképp-tanítások” önkényesek, mert szubvertálják a hit-tartalom egyensúlyát, nem koherensek az egyház (apostoli, egyetemes) tanításának egészé-

40 Fabiny Tibor levele a Fraterneten 2008 őszén. Teológiai kritikámra a szerzőtől nem kaptam visszajelzést.

41 „Ekkor a vének közül egy így szólt hozzám: »Ne sírj! Íme, győzött az oroszlán Júda törzseből, a Dávid utóda, és felnyitja a könyvet és hét pecsétjét.« És láttam, hogy a trónus és a négy élőlény közelében, a vének között, ott állt a Bárány: olyan volt, mint akit megöltek.” *Biblia: Istennek az Ószövetségben és Újszövetségben adott kijelentése, magyarázó jegyzetekkel*. Budapest, Kálvin János Kiadó, 1996.

42 „The Excellency of Christ”. in: Wilson H. Kimnach, Kenneth P. Minkema, Douglas Sweeney: *The Sermons of Jonathan Edwards. A Reader*. New Haven and London, Yale University Press, 1999. 165. old.

43 Uo., 168. old.

vel, eltérnek mind a Szentírás tanúságtételétől, mind az egyház kétezer éves konszenzusától a *sensus fidelium*tól. Más helyen úgy fogalmaztam, ezek talán tetszetős és vonzó, de végső soron egyénieskedő, azaz „romantikus”, de nem „klasszikus” tanítások⁴⁴

Hogyan és hova tovább? Egyik lehetséges kitörési pont talán az ortodoxia újra felfedezése lehet. A 17. századi protestáns ortodoxia korszakára joggal tekintünk úgy, hogy az a reformáció dinamikus szellemiségének megmerevedése volt, amelyre aztán érhetően válaszolt mind a 18. századi pietizmus, s a szintén ekkor jelentkező felvilágosodás, s majd a 19. századi liberalizmus. Jó azonban tudatosítanunk, hogy mind a pietizmus, mind a liberalizmus zsákutcának bizonyult, ám az egészséges ortodoxiának, az egyház klasszikus teológiájának mintha még mindig lennének tartalék erőforrásai.

A modern protestantizmus egyik betegsége volt, hogy elsorvadt az egyháztudata. A reformáció az egyházat akarta megreformálni, ám az egyoldalú *sola Scriptura* elv könnyen fundamentalizmushoz, a hit általi megigazulás pedig könnyen szubjektivizmushoz vezetett. Elsorvadt az a nézet, hogy a keresztyén ember az egyház közösségében éli meg a hitét. Az egyház mind a modern protestáns teológiában, mind a pietista kegyességben másodlagossá fokozódott le. Szükséges szolgáltató intézménnyé, amelynek azonban a teológiai jelentősége igen csekély. Az egyházzól meglepő hasonlósággal gondolkodik az önmagát bármely élő hitű közösségben otthon érző pietista és a gondolkodás autonómiáját hangsúlyozó modern teológus is. A pietizmus egyesület–keresztyénsége, modern protestantizmus elit–keresztyénsége helyett a hitvalló teológia visszatalál az egyházhoz mint édesanyához: mert ha az egyház nem anyám, akkor az Isten sem lehet az Atyám (Cyprianus).

Érdekes példa erre Amerikában Thomas C. Oden (1931–) metodista háttérű teológus, aki a hetvenes években még a szellemi radikalizmus (liberalizmus, marxizmus, freudizmus) eszméi iránt vonzódott, ám egy nagy szellemi átalakulás következtében – többek között hithű zsidó kollégájának hatására – irányultsága megváltozott. A Drew Egyetem biblikus professzora számos monográfia és kommentársorozat szerkesztője a közelmúltban ilyen címen írt könyvet: *The Rebirth of Orthodoxy. Signs of New Life in Christianity*⁴⁵ (Az ortodoxia újjászületése. Új élet jelei a keresztyénségben.)

Oden szerint az ortodoxia az az integrált bibliai tanítás, amelyet a konszenzus klasszikus korában képviseltek. A zsidók és a keresztyének számára ez a Szentírás konszenzus szerinti tanítását jelenti. *„Keresztyénként az ortodox úton járni azt jelenti, hogy a profetikusság és az apostoli tanítás ősi keresztyén konszenzusának határain belül maradok, s ezt a tanítást kontextuálisan alkalmazom a mindig újat felmutató kulturális hely-*

Az a közösség ..., amelynek nincsenek „határai”, annak nem lehet liturgikus középpontja, az nem az istentiszteletet megélő közösség.

44 <http://www.lutheran.hu/z/ujzagok/evelet/archivum/2009/31/15>

45 Thomas Oden: *The Rebirth of Orthodoxy. Signs of New Life in Christianity*. Harper, San Francisco, 2003.

zetben.”⁴⁶ Az ortodoxia újjászületését Oden szerint az alábbi jelenségek tanúsítják: 1. A személyes élet megváltozása és átalakulása; 2. A legkorábbi bibliamagyarázók újrafelfedezése; 3. Az ortodoxia multikulturális természetének felismerése; 4. A „nem” kimondásának megtanulása; 5. Visszakerülés a centrum fő vonalába; 6. A klasszikus ökumenikus módszer újrafelfedezése.

Oden nem a (Barthékkal fémjelzett) „neoortodoxia” megjelölést, hanem a „paleoortodoxia” kifejezést használja, ami arra utal, hogy az ősidőben, a keleti és a nyugati egyház szétszakadása előtt, volt a hitnek egy konszenzusa, amely apostoli és patrisztikus volt.

A „neoortodoxia” igazság- illetve tudásfogalma szerinte még a modernitáshoz kötődik. Az ősi konszenzus, azaz paleoorthodoxia igénye jellegzetesen a modernitás *utáni* korszak, azaz a posztmodernitásban jelentkezik. A paleoorthodoxiát nem a felekezeti különbségek foglalkoztatják, hanem az, ami közös hitvallás a keleti, a római katolikus, a történelmi protestáns vagy a szabad protestáns egyházakban, illetve a felekezeti specialitások annyiban érdeklik, amennyiben azok a közös hitre utalnak vissza, és saját hitvallásaikat nem speciális „kincsként” őrizgetik, hanem azokat az egyetemes hittől való eltérés korrekciójaként értelmezik.⁴⁷ Az ősi közös hitvallás bátran mond „nemet” az egyház konszenzusos tanításától eltérő divatos, vagy heterodox tanításoknak. A 21. század elején Észak-Amerikában meglepően hasonló, a vallási–népi gyökerek iránt érzékeny („grassroots”) közösségek, azaz hitvalló mozgalmak jelentkezik. Ezek egymástól teljesen függetlenül az egyház ősi hitéhez, a tiszta, igaz tanításhoz való visszatérést szorgalmazzák saját egyházaik vezetőinek a szekularizmussal kötött kompromisszuma elleni tiltakozásként. Oden ezt „új ökumenének” nevezi a szerinte zsákutcába jutott modern „bürokratikus” (genfi és new york-i székhelyű) ökumenével szemben.

Az ortodoxia felfedezi a keresztyén hit fő áramát, s a tanítás tekintetében a szélsőségek helyett a középponthoz kíván visszajutni. Nincs olyan középpont, amely nem érzékeli a kör vonalát, azaz a határokat. Az a közösség – írja – amelynek nincsenek „határai”, annak nem lehet liturgikus középpontja, az nem az istentiszteletet megélt közösség.⁴⁸ Akik a „határokat” tagadják, azok nyilvánvalóan megpróbálják kiiktatni a hit nyelvéből az „eretnység” szót. Ám ezzel – írja szellemesen – abszurd módon olyan határokat húznak fel, melyekkel a határokat eliminálni lehet.⁴⁹ Egykori vitapartnereimnek íme a válasz: a közösség konszenzusa mondja meg, hogy mi a határ.

46 Oden, i.m. 30.old. “To walk in the orthodox way as a Christian means to think and live within the boundaries of the ancient Christian consensus of teaching from the prophetic and apostolic witness, applying that teaching contextually within ever-emergent cultural situations”.

47 Ilyen szellemben gondolkodik az evangélikus hitvallási iratokról a neves amerikai szerzőpáros: „Lutheranism is a theological movement within the church catholic. At its center is the proposal of dogma which Luther and the Lutheran confessions cherished as the essential characteristics of the gospel: justification of by faith apart from works of law.”. in: Eric W. Gritsch–Robert W. Jenson: *Lutheranism. The Theological Movement and Its Confessional Writings*. Philadelphia, Fortress Press, 1976. 207. old.

48 Oden, i.m. 131.old. „A community with no boundaries can neither have a liturgical center nor remain a community of worship.”. Vö. Fabiny Tibor: „Van határ vagy nincs határ?” in: *Evangélikus Élet*, 2009/31. (<http://www.lutheran.hu/z/ujzagok/evelet/archivum/2009/31/15>)

49 Oden, i.m. 131. old.

Az 5. században élt leréni (leréniumi) Vince szavaival a keresztyén hagyománynak három egyszerű ismérve van: amit 1. mindenütt, 2. mindig és 3. mindenki hitt (*“Quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est.”*)⁵⁰ A világi küzdelmekből a dél-franciaországi kolostorba visszavonuló szerzetes a *Commonitorium* című művében az emlékezésre tanít, s az foglalkoztatja, vajon milyen szempont szerint lehet különbséget tenni az egyház igaz, ortodox tanítása és a tévtanítások, az eretnokségek között. A hármas szempontban a „mindenütt” a téren és kultúrákon átívelő univerzalitásra; a „mindig” az időn és generációkon átívelő apostoli eredetre; a „mindenki által” pedig konciliáris konszenzusra, a testvérek egyetértésére utal.

Az „egészséges tanítás” esztétikáját, azaz „szépségét” éppen az „egész” egyensúlya, konzonanciája és harmóniája adja. Minden olyan gesztus, amely az egészből egyet vagy kettőt önkényesen „kiválaszt”, vagy egyszerűen „újat” ad hozzá illetve helyette, az felborítja az egyensúlyt, s az összhang helyett hamis hangzást eredményez. Ezt az egységet, az „igaz tanítást” nem emberi buzgalom, hanem – most már mondjuk ki – Isten Szentlelke teremti meg.

Ma is sokat meríthetünk az egyház „klasszikus” tanítási hagyományából, az egyházatyák, a reformátorok, a hitvallók régi és mégis mindig új hitéből. Jaroslav Pelikan szavaival: nem „tradicionalizmusra”, hanem a „tradíció” újra elsajátítására van szükség. A tradicionalizmus az élők holt hite, a tradíció pedig a holtak élő hite!⁵¹

Tanulmányomat egy már többször idézett igeverssel zárom: *„tusakodjatok azért a hitért, amely egykor a szenteknek adatott”* (Júdás 3). Igen, tusakodni kell azért, hogy elnyerjük, ami a miénk (is lehet). Mert a hit nem a mi „birtokunk”, hanem a hit, a Szentháromság Isten hite, birtokol bennünket – ha hagyjuk. Egykor ez a hit a szenteknek adatott, de Jézus őket is figyelmeztette, hogy vigyázzanak, hogy a hitük el ne fogyatkozzék.

Ezt a hitet Isten igéje táplálja és az anyaszentegyház őrzi. Ez az az ige, amely a „másképp” tanító egyénieskedésünkkel szemben is megmarad (Ézs 40,8; 1Pt 1,24–25) és „kőszálként megáll”. Ez az egy anyaszentegyház, amely a változó idővel és korokkal szemben is – hitvallásunk szép szavaival – „minden időben megmarad”.

Tanulmányunk szerzője csakúgy mint szerkesztőségünk, várja a tanulmányhoz hozzászóló írásokat. Örömlénné, ha olyan teológiai vitának adhatnánk helyt, amely hozzájárulhatna teológiai gondolkodásunk tisztulásához, és ennek nyomán a hitvallásos keresztyén élet megújulásához. Erre ugyanis mindennél inkább szüksége van egyházunknak, mert nem feledhetjük, hogy a tiszta tanítás üdvösség vagy kárhozat, örök élet vagy örök halál kérdése. Ezért a teológiai kérdések megvitatása és tisztázása mindennél fontosabb, életbevágó (örök életbe vágó) feladat és küldetés. Várjuk tehát a hozzászólásokat! a szerkesztő

50 Oden, i.m. 162. old.

51 „Tradition is the living faith of the dead, traditionalism is the dead faith of the living,, in: Jaroslav P elikan: *The Vindication of Tradition.*, New Haven, Yale University Press, 1984. 65. old.

Aki az emlékek elszórt hangjaiból Istent dicsérő éneket szerzett nekünk¹

150 éve született Payr Sándor evangélikus egyháztörténész, hímnológus

„... mozgalmas élő világot tárt fel előttünk a felbányászott adatok özönéből. Minden apró részlet, minden kis jelentéktelennek látszó adat valóságos érték és drága kincs volt a szemében... A részleteket nem az ítélőbíró hideg pártatlanságával mérte, hanem a múlt idők emlőjén nevelkedett gyermek áhítatos szeretetével...” – mondja 1938 február 1-én Sopronban a Hittudományi Kar épületében Payr ravatalánál D. Kovács Sándor.² Az érintettség érzése, szeretet a kutatás tárgyának mögöttes valósága iránt, hasznára válik-e a történetírásnak? Abban az esetben, ha a jóindulatú kutató szellemi műhelyében a lehető legtöbb forrás felkutatására és az azokból fakadó őszinte következtetések levonására hajlandó. Payr Sándor jóindulatú egyháztörténész, tárgya és egyháza iránti szenvedélyes szeretete indíthatta hatalmas teljesítményekre a pártatlan mennyiségű források, adatok gyűjtése és mentése terén, és ez teszi rendkívül élővé és élvezetessé írásait. A személyesség fokozottan igaz életrajzírói tevékenységére, ezért őt sem lehet bemutatni rideg távolságtartással.³ Természetesen 80-100 év alatt kutatási témáiban kiváló tudósok új dokumentumokat felfedezve előrelépést tudnak felmutatni, és sokban tudják pontosítani következtetései egy részét, vagy más szempontok szerint vizsgálni szakterületét – de mindmáig megkerülhetetlen adatmentő és feldolgozó munkásságának eredménye. Számos írásának témája pedig a mai napig egyedülálló a magyar evangélikus történettudomány palettáján.

Payr Sándor jóindulatú egyháztörténész, tárgya és egyháza iránti szenvedélyes szeretete indíthatta hatalmas teljesítményekre...

Legátfogóbb munkái – talán élete fő műveinek is lehetne nevezni őket – állandó kutatási területének, a dunántúli evangélikusság történetének feldolgozásából születtek. Egyik, az Egyháztörténeti emlékek című forrásgyűjteménye 1910-ből, a dunántúli evangélikusságra vonatkozó „kútfőket” tartalmazza a kezdetektől 1786-ig. Előzménye, hogy a reformáció 400. évfordulójá-

Legátfogóbb munkái – talán élete fő műveinek is lehetne nevezni őket – állandó kutatási területének, a dunántúli evangélikusság történetének feldolgozásából születtek. Egyik, az Egyháztörténeti emlékek című forrásgyűjteménye 1910-ből, a dunántúli evangélikusságra vonatkozó „kútfőket” tartalmazza a kezdetektől 1786-ig. Előzménye, hogy a reformáció 400. évfordulójá-

- 1 A címadás egy kísérlet Payr egyháztörténeti és hímnológiai tevékenységének, munkásságának hívó, egyházközpontú voltának összefoglalására.
- 2 D. Kovács Sándor búcsúbeszéde D. Payr Sándor ravatalánál a Magyar Luther Társaság nevében. 1938. február 1. Sopronban, a hittudományi kar épületében. in: Kovács Sándor (szerk.): Két emlék a reformáció korából. Budapest, 1939.
- 3 E sorok írója számára mindig sok örömet jelentett Payr Sándor műveinek olvasása a belőle nyert adatokról nem is beszélve.

ra az egyházkerület célként tűzte ki, hogy feldolgozásra és megírásra kerüljön minden gyülekezet, egyházmegye és az egyházkerület története. E cél megvalósulásának érdekében bízta meg a felelős bizottság Payr Sándor professzort a források összegyűjtésével és sajtó alá rendezésével.⁴ Mai napig felbecsülhetetlen értékű a forrásanyagok általa készített gyűjteménye. A hagyatékban, országos levéltárakban és múzeumokban található források felkutatásán kívül, Payr saját maga kereste fel a dunántúli egyházközségeket, hogy azok gyakran rendezetlen irattárakban saját kezűleg megkeresse és mentse, ami még megtalálható.⁵ A másik a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története I., amely 1924-ben került kiadásra. Alapmű az egyházkerület múltjával foglalkozók számára. Az 1522–1647. közötti időszakot dolgozza fel. Sajnos e könyvek második kötete már nem készült el. A két nagy mű között, 1917-ben, mint egy előtanulmányként az utóbbihoz és példaként a gyülekezetekben élő egyház számára megírja a soproni evangélikus gyülekezet történetét.

Payr Sándor az egyházkerület történetének fősodrán belől rendkívül sokoldalú kutatásokat végzett⁶ az életrajzírástól a gyülekezetek történetének feldolgozásáig, a családtörténetől a himnológiáig.⁷ 1935-ben *A magyar protestáns papi öltöny története* címmel jelentet meg egy hiánypótló művet annak jegyében, hogy 1930-ban az egyházi vezetés egységessé kívánta tenni az evangélikus lelkész istentiszteleti öltözetét. Stráner Vilmos teológiai tanár javaslatot is tett ennek formájára, de a dunántúli kerület a használatbavétel előtt megvárta az akkor már nyugdíjas Payr ilyen irányú tanulmányát.⁸

Wiczián Dezső professzor írja: *„Bár (Payr) munkássága révén elsősorban egyháznak tett igen nagy szolgálatot, a más felekezetűek iránt is mindig a megértést kereste. Így ha a múlt eseményeiből nem is hallgathatta el azokat, amik az ő evangélikus lelkét bántották, annál inkább kereste római katolikus részen azokat a jelenségeket, amelyeket a felekezeti türelem és megértés példaképeinek tekintett.”*⁹ Erre egyik példa a Széchenyi Istvánról írt könyve.¹⁰ A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története kiadása nyomán egy római katolikus történész szubjektivitással vádolja. Találónan jegyzi meg ezzel kapcsolatban Keveházi László: *„... ha Payr nem objektív, akkor a támadás sem az.”*¹¹ Payr egyébként kora nehézségei között az egyházak összefogását látta

4 Payr: Egyháztörténeti emlékek. Forrásgyűjtemény a Dunántúli Ág. Hitv. Evang. Egyházkerület történetéhez I. kötet Sopron, 1910.

5 Farkas Ervin bezi-enesei evangélikus lelkész szóbeli közlése

6 Payr teljes bibliográfiáját Keveházi László készítette el és közölte. in: Polgárdi Sándor (szerk.): Payr Sándor emlékkönyv 1861–1938. Luther Kiadó, Budapest, 2011. 67. oldaltól. Továbbiakban: Payr emlékkönyv

7 Például a Perlakyak négyszázados ároni ága, vagy a Nádasdyakról írt műve. Egy könyvének címe: Mi volt egyházi énekeink között az ária? Ír zenészekről többek közt: Altdörfer Keresztélyről, Wolmuth Jánosról, Liszt Ferencről, szerepel nála J. S. Bach és Beethoven.

8 Payr: A magyar protestáns papi öltöny története. Sopron, 1935.

9 Dr. Wiczián Dezső: Payr Sándor 1861–1938. in: Soproni szemle, 1938. II. évfolyam 3. szám

10 Payr: Széchenyi vallásos lelkülete. Sopron 1926.

11 Kühár Flóris OSB a Magyar Kultúra című folyóirat 1924. és 1925. évfolyamaiban bírálja Payr szubjektivitását. in: Keveházi László: Payr Sándor az egyháztörténész 57. old. in: Payr emlékkönyv

volna szívesen, ezért keserűen írja le az ezzel ellentétes tapasztalatait 1924-ben. (Payrnak ez a tapasztalat talán azért is fájhat annyira, mert visszaemlékszik arra, hogy fiatal korában Pápán minden felekezet részéről milyen nagyfokú nyitottságot és baráti viszonyulást tapasztalt és élt meg. Erről bővebben majd az életrajzi részben.) Ezen kijelentéseit érzi sértőnek a fent említett kritikusa: „*Nehéz időköt élünk. Szűk határok közé szorított magyar hazánkban*

... Visszaemlékszik arra, hogy fiatal korában Pápán minden felekezet részéről milyen nagyfokú nyitottságot és baráti viszonyulást tapasztalt és élt meg.

a mi evangélikus egyházunk vesztett a legtöbbet.... A kommunizmus istentagadó uralma, a keresztyén egyházak testvéri szövetsége feledve már. A külföldről idegenek által irányított internacionális áramlat hatása alatt, nálunk is régóta nem látott erőszakkal lép fel a

*vallási türelmetlenség eszközökben nem válogatva... szedi a reverzalist és dúlja fel a családi békességet. Felekezet szerint tagolják szét és gyengítik a nemzetet, mintha nem volna elég a körülöttünk leselkedő ádáz ellenségek telhetetlen tábora.”¹² Jelenének eseményeiből sem hallgatta el azokat, amik az ő evangélikus lelkét bántották. A református egyházzal való jó kapcsolat magától értetődő volt számára. A gimnáziumot és a bölcsész osztályokat szülővárosában a pápai református kollégiumban végezte, valamint egy év ösztöndíj erejéig a bázeli egyetem hallgatója is volt. De ezen egyház saját magáról és a lutheránusokról alkotott sztereotípiái közül is történelmi dokumentumokkal cáfolta a hamisakat. Nem külső támadásként, hanem református kollégájával Pokoly Józseffel összedolgozva.¹³ Úgy tűnik, hogy kora egyháztörténészei közül vele volt a legszorosabb tudományos kapcsolata. A református egyház megbecsülése jeléül díszdoktori kitüntetést adományozott neki a Debreceni Teológiai Fakultáson. Halálakor pedig ezen intézmény dékánja, a szintén egyháztörténész Révész Imre, e szavakkal méltatta: „*nagy vesztés érte a magyar evangéliumi protestáns tudományosságot és lelkész-képzést. A m. kir. Erzsébet tudományegyetem evangélikus hittudományi karának, a soproni testvérfakultásnak rendkívüli érdemű nyugalmazott nyilvános rendes tanárát, karunknak és egyetemünknek 1929 óta tiszteletbeli doktorát, Payr Sándort szólította magához f. é. január 30-án az élet, halál és öröklét szabados Ura. Elköltözött atyánk, testvérünk és barátunk, nem egy vonatkozásban tanítómesterünk ... különösen nagy ajándé-**

12 Payr: A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története I. Sopron 1924. Előszó 9. oldal. Sopron, 1924. május hó 25-én Payr Sándor.

13 Payr nehezen viseli a szűkkeblű sztereotípiákat, különösen, ha az evangélikusok annak szenvedő alanyai. Ha valamilyen kör kisajátít valamit saját magának abból a mi cáfolhatatlanul mindenkié, például a „magyar vallás” nevet. A magyar ember lehet jó katolikus, jó evangélikus, jó református egyaránt – idézi Pokoly Józsefet. (Payr: Az Ágostai Hitvallás története Magyarországon Sopron 1930. 126. Pokoly József: Az Erdélyi ref. Egyház története Budapest 1904.) Azzal a sztereotípiával szemben, mely szerint a magyar protestáns református, a német és tót pedig evangélikus, cáfolhatatlan tényként hozza a dunántúli őshonos magyar evangélikusságot, vagy a Gömör megyieket. A reformáció-kutatásról szóló részben még szó lesz erről más összefüggésben. 8. old. 51. lábjegyzet.

ka volt a mindenható kegyelemnek szép, összhangzatos életét pedig, amely maga egy darab egyháztörténelem s egy tisztán zengő himnusz volt, példaként állítjuk magunk és a reánk bízottak elé.”¹⁴ Kereste, amit jóra magyarázhatott, de soha nem volt meghunyászkodó. Pengeváltásokra is kész volt, ha az evangélikus egyházat, vagy Luther és evangéliumhirdető munkatársait támadták, vagy emléküket rossz fényben tüntették fel. Ezt az apolojikus hozzáállást gyakorolta kora történész szaktekintélyével Szekfű Gyulával szemben is egy megjegyzés erejéig, a Cordatus Konrád írásáról szóló könyvében.¹⁵ A világi történészek is nagyra becsülték tudását, és történetírói tevékenységét. Merítettek és merítenek óriási forrásanyagot feldolgozó munkásságából.¹⁶ Az 1930-as években a soproni egyetem egy jubileumi ünnepségén „Magyarország vallás és közoktatásügyi minisztere és a magyar történettudomány elismert tekintélye Hóman Bálint, nem mulasztotta el, hogy őszinte elismeréssel adózzon Sopron ősz történettudósának. Payr Sándor neve és munkássága valóban közkincsévé vált az egész magyar történetírásnak és irodalomtörténetírásnak is.”¹⁷ Érdeme többek között, hogy együtt látta és vizsgálta az egyháztörténetet az ország történelmével¹⁸ Állami kitüntetésben is részesült „75. születésnapján Horthy Miklós kormányzói elismerésben részesítette”¹⁹

Payr saját kijelentései arra utalnak, hogy teológiai értelemben is határozottan elkötelezett volt Luther mellett. (Hogy Luther-képét mi határozta meg leginkább, azt érdemes volna még vizsgálni.) A kései Melanchthont és a filippistákat²⁰ az igaz teológiától elhajlóknak tekintette, de erősen bírálta a flaciánusokat is.²¹ A fent említett Cordatusról írja másik könyvében: „(Cordatus Konrád) Luther tiszta evangéliumi tanát heves szenvedéllyel védi Cruciger, Melanchthon és a filippisták ellen.”²² (Természetesen Melanchthon személyét és tudását tiszteli Payr, és kikéri magának Pázmány Péter a „Praeceptorral” szemben hasz-

14 Szabadi István: Payr Sándor, a Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem református hittudományi karának díszdoktora in: Payr emlékkönyv

15 Payr: Cordatus Konrád könyvecskéje Magyarország és Ausztria romlásáról 9–10 o. Luther Társaság, Budapest, 1929.

16 Hóman-Szekfű: Magyar történet III–IV. kötet Keveházi László: Payr Sándor az egyháztörténész 62. old. in: Payr emlékkönyv

17 Dr. Wiczán Dezső: Payr Sándor 1861–1938. in: Soproni szemle. 1938 II. évfolyam 3. szám

18 Kosáry Domokos nyilatkozott így róla egy interjúban. Keveházi László: Payr Sándor az egyháztörténész 64. old. in: Payr emlékkönyv

19 Gabnai Sándor: Payr Sándor és Sopron in: Payr emlékkönyv

20 Melanchthon Fülöp hívei akik hajlandóak a felekezeti béke kedvéért egyes hittételekre nézve engedni a svájci reformáció teológusainak és külsőségekben a katolikus egyház rendjéből átvenni. Szellemi centrumaik: a wittenbergi és a lipcsei egyetem.

21 Mathias Flacius követői, akik a filippistákkal szemben harciasan védelmezni próbálták a lutheri tanítást. Szellemi centrumaik: Magdeburg és Jéna egyetemei. A dalmáciai származású Flaciust, aki az első nagyszabású evangélikus egyháztörténeti könyv szerzője, végül egy nyilatkozata miatt manicheista eretnokséggel vádolták meg, majd ezután elhagyatottan tengette életét. Keveházi László: Payr Sándor az egyháztörténész 66. old. in: Payr emlékkönyv

22 Payr: Cordatus Konrád budai pap Luther jó barátja 4. o. Luther Társaság, Budapest, 1928.

nált durva, sértő hangnemét.) Luther méltó utódjának azonban Aegidius Hunniust tartotta, aki helyreállította a teológia tisztaságát a wittenbergi egyetemen, és Leonhardt Huttert, akivel levelezésben álltak azok a magyarok, akik kitarítottak a lutheri ortodoxia tanai mellett. Példaként említi tanítványait, Kis Bertalan püspököt és Lethenyi Istvánt.²³ Ez utóbbi le is fordítja magyarra Hutter Compendiumát.²⁴

Payr, az egyházi felsőbbtséget tisztelő tudós volt. Talán csak egy elgondolkoztató finom megjegyzéssel élt a mindenkori egyházi felsőbbtség felé. Írásait olvasva feltűnik az embernek, hogy Payr milyen sokra tartotta az egyszerű ember életben edződött hitét. Talán biztos pontnak vagy ellensúlynak látta a nagyvilágban tájékozódó és onnan új divatokat túl könnyen befogadó lelkészi elit ízlésváltozásai között. Közöl egy dokumentumot, amely az 1847-es LP-i.(feltehetően lovászpatonai) esetről szól. A már több

Írásait olvasva feltűnik az embernek, hogy Payr milyen sokra tartotta az egyszerű ember életben edződött hitét.

évtizede bevezetett felvilágosodás szellemiségét tükröző új Győri énekeskönyv helyett sok helyen – így Lovászpatonán is – még mindig a több mint száz éves Új zengedező mennyei kart, azaz a Graduált, a történeti pietizmus ko-

rának híres kiadványát használják. Egy vizitáció alkalmával ezt tapasztalva szóvá teszi az egyházi főség, mondván, hogy is lehet már ilyen felvilágosult korban olyan régimódi énekeskönyvet használni? Ennek bizonyosságául gúnyolódva még idéz is belőle egy kiragadott részt: „*Itt vágj itt égess, Itt üss itt mess, Itt ösztönözz, Itt fujsz, öklözz, Itt köppölözz. ... – Jól van édes főtisztelendő uram, szól közbe a kórusról egy szűrös atyánkfia, de utána következik ám az, hogy: Bátor kemény írral kötözz, Csak örök életet szörözz! E' meg osztég rá viszi ám.*”²⁵ Gyurátz Ferenc püspök életrajzában pedig megemlíti azt az esetet, amikor Gyurátz olvasni szerető édesapja kezében könyvei közül Ernest Renan Jézus élete című munkáját veszi észre. (A mű francia orientalista vallástörténész szerző munkája, a 19. század végének pozitívista történelemszemléletében és romantikus ízlésében íródott Jézus életrajz. Mint ilyen sajátosan válogatja, használja, értelmezi és színezi a Jézus földi életéről fönnmardt evangéliumi emlékeket.) Megjijed, hogy kárt tesz a hitében, és kétségbeesetten teszi szóvá: „nem neki való könyv az. Erre az apa e szavakkal nyugtatja meg a fiát: „*Édes fiam hát azt gondolod, nekem csak annyi hitem van, hogy engem egy ilyen rongyos könyv oly könnyen megingathat.*”²⁶

Payr egyik legszemélyesebb és legirodalmibb műve az 1931-ben megjelent Gyurátz Ferenc életrajza. Ehhez a püspök naplóján és egyéb írott hagyatékán túl a személyes élmények és beszélgetések, valamint a család elbeszélései jelentették a forrást. „*Gyurátz Ferenc pápai lelkész és püspök, aki nekem már a népiskolában tanítottam a középiskola nyolc osz-*

23 Payr: Az Ágostai Hitvallás története Magyarországon. Sopron, 1930.

24 Csepregi Zoltán: Magyar pietizmus 1700–1756. 195. old. Teológiai Irodalmi Egyesület 2000.

25 Payr: Magyar pietisták a 18. században. 169–170. old.

26 Payr: Gyurátz Ferenc püspök életrajza. Pápa, 1931. 16. old.

tályán át vallástanárom s majdnem félszázadon át előbb lelkiatyai tanácsadóm, utóbb bizalmas jó barátom volt, egyháztörténeti munkálkodásomat mindig figyelemmel kísérte...” írja az előszóban. Három évig püspöki titkár is volt Gyurácz mellett Pápán, szülővárosában. Az életrajz egésze igazolja az előszóban olvashatókat, hogy rendkívül jó kapcsolat volt köztük. Emlékezetesek voltak Payr számára a Gróf úti nagy séták és beszélgetések. (Az akkor még nyárfákkal szegélyezett Gróf út Pápán az Esterházy kastélytól a platánokkal teli várkert mellett a város akkor még mocsaras tavacskákkal tűzdelt „natúrparkjába” a Tókertbe vezetett. Ma már beépített városrész.) De a gyülekezetekbe vezető közös útjaik is sok alkalmat adtak számára, hogy szemlélje Gyurácz rendkívüli képességét, ahogyan felelősen és ügyesen tudta a konfliktusokat kezelni, az embereket békességre vezetni. Ezek az utak lehetőséget teremtettek számára az emberi karakterek különböző helyzetben való megfigyelésére és írásaiban való megfestésére is. Ehhez Payrnak szépirodalmi- és humorérzéke is volt. Az életrajz egyébként néhány novellának is beillő részletet tartalmaz. Az egyik például arról szól, hogy miként kerül vissza a pápai evangélikus gyülekezet közösségébe egy attól elidegenedett, az egész világgal meghasonlott ember. Irodalom iránti érzékének termékeként győri segédlelkessége alatt két vidám színdarabot írt, amit elő is adtak. Humoros írásait Parsy Andorként,²⁷ tehát neve anagrammájával adta ki. Kedvelte a humoros idézeteket tudományos munkáiban is, és nem volt finnyás forrásai nyelvezetével szemben. Felháborítja Pázmány Péter kijelentése az Ágostai hitvallással kapcsolatban. Ennek ellenére, vagy éppen ezért nem tudja megállni, hogy ne idézze. „*Ezt a Confessiót, (az Ágostai Hitvallást) mint egy menyasszonyt addig kenék, fenék, tapogaták és ápolgaták, hogy némelyik kezébe az orra némelyikébe az füle marada, némelyik pedig kormos kezek szennyét úgy reá kenék, hogy semmi szappanallal le nem moshatják róla*”²⁸ (Pázmány az Invariáta és Variáta, illetve a fordítások és értelmezések problémáját gúnyolja.) Máskor Széchenyi vallásos lelkületéről írva, Kemény Zsigmond hasonlatát használja fel. Kifejezve, hogy Széchenyi személyisége, vallási tekintetben sem olyan egyszerű, és „*olyan egyenlően járó, mint a genevai kicsiny zsebóra.*”²⁹ Vagy diákévei visszaemlékezéseiben idézi, hogy Gyurácz Ferencet „*Harmos Zoltán a Pápai Lapokban, mint fázékony embert a fagyosszentek közé sorolta: Szervác, Pongrácz, Bonifác – és Gyurácz.*”³⁰ Payr, annak idején a rövid Győrben töltött időszaka alatt egy irodalmi műhelybe tartozott az itt éppen csak – ekkor még kevés sikerrel – szárnyait próbálgató Ziegler Gézával (a későbbi Gárdonyival). Neki szintén felkutatja evangélikus gyökereit egy könyv erejéig.³¹

27 Keveházi László: Payr Sándor az egyháztörténész 66. old. in: Payr emlékkönyv

28 Payr: Az Ágostai Hitvallás története Magyarországon. Sopron, 1930. 140. old.

29 Payr: Széchenyi vallásos lelkülete. Sopron, 1926. 7. old.

30 Payr: Pápai kollégiumi emlékek. in: Pápai kollégiumi lapok 1933. Payr emlékkönyv 13. o.

31 Payr: Gárdonyi apja és a Ziegler család Sopronban és Nemeskérén. Újabb adatok Nemeskér történetéhez és Gárdonyi életéhez. Sopron, 1934.

Verseket is írt, és fordított. Latinból gyakorlat gyanánt és pályázatra már pápai „bölcész-ként”. Később főleg németből fordít. Költői nyelvezete mindig a témához mért. Néhol romantikus, képekkel dús, vagy historizáló régies, egy kicsit népies vagy gyermeki mesélő.³² Néhol viszont kifejezetten természetes, erőteljes és komoly. Gondoljunk csak az *Erős vár a mi Istenünk* című ének fordítására, a kiírt fordítói pályázaton az ő névtelenül benyújtott fordítása nyert.³³ Pusztavámi lelkészisége alatt gyülekezete számára egy német és egy magyar énekeskönyvet is szerkesztett.³⁴ Ő kezdeményezte egy újabb énekeskönyv kiadását, ami 1911-ben meg is jelent mint dunántúli evangélikus énekeskönyv. (Feltehetően miután pietizmus-kutatásai során megismerte a *Graduált, a Zengedező mennyei kart* és annak hatástörténetét, akkor érezte, hogy valami hasonló színvonalú énekeskönyvet kell készíteni a régi énekkincset is felhasználva.) A szerkesztőbizottságot is ő vezette. Büszkén említi azt a tényt, ami a Zengede-

Gondoljunk csak az Erős vár a mi Istenünk című ének fordítására, a kiírt fordítói pályázaton az ő névtelenül benyújtott fordítása nyert.

ző mennyei karhoz hasonlatossá teszi, hogy ez az énekeskönyv minden kényszer nélkül került a gyülekezetek használatába,³⁵ és már 1933-ig hét kiadást megért. (És mennyire szerették, a mai napig emlegetik az öregek.) Payr zenei tehetséggel megáldott ember volt, és ilyen jellegű képzést is kapott, jól értett az összhangzat-

tanhoz, és vonós hangszereken is játszott. Majdnem zenei pályára lépett.³⁶ Payrnak a jelenlegi énekeskönyvben a fent említett fordításán kívül is szerepelnek saját énekei és 17–18. századi énekek fordításai, sőt régi ének általa való átdolgozása is.³⁷ Megfigyelhető rajtuk a teremtettség csodálata, és a megszólító személyesség, az érintettség.

Ez utóbbi sem véletlen, hiszen igen kedves egyháztörténeti korszaka a magyarországi pietizmus. Kutatásainak első felében 1908-ig bezárólag foglalkozik könyvkiadás szempontjából e témával, de aktualitása működési idejének különösképpen a második felében növekszik a történeti pietizmus korához hasonló körülmények és lelkiállapot kialakulása miatt. Egykor a török idők és a Rákóczi-szabadságharc, Payr korában pedig az első világháború és következményei, ami hasonló helyzetet eredményez. Payr Sándor a századfordulón még nem tudhatta, hogy egy évtized múlva, valami hasonló helyzetben lévő országban kell hirdetni az életető evangéliumot, mint ahogy példaképei a 18. század kényszerű keretei között ellenszélben voltak kénytelenek sikeresen egyházat építeni. Az első világháború utáni egyház Magyarországon újra átélhette – habár részben más szempontból, majd a második után olyan szem-

32 Lásd két versfordítását. in: Kovács Sándor (szerk.): Két emlék a reformáció korából. Budapest, 1939.

33 Keveházi László: Payr Sándor az egyháztörténész 62. old. in: Payr emlékkönyv

34 Dr. Jáni János: Payr Sándor nyomában Pusztavámon in: Payr emlékkönyv 29–30. o.

35 A Payr által nagyra becsült *Graduált*, azaz az Új zengedező mennyei kart annak idején felváltó felvilágosodás szellemiségét tükröző énekeskönyv bevezetése a 19. század elején dicstelen erőszakkal a világi hatóságok bevonásával történt.

36 Payr: Pápai kollégiumi emlékek. in: Pápai kollégiumi lapok 1933. Payr emlékkönyv 13. o.

37 Gabnai Sándor: Payr Sándor és Sopron in: Payr emlékkönyv 40. old.

pontból is – a kényszerű kereteket. Így kutatási eredményeinek példaképző ereje növekedett. A régi korok megoldásainak hasonló helyzetben való újra aktualizálása Payrtól egyáltalán nem idegen gondolat.

Hogy ő a pietizmussal foglalkozott és e kutatási területen híressé lett már teológiai tanársága előtt, az annak lényegével sok mindenben ellentétes racionális és „felvilágosult” pozitívizmus korában, az – mint látjuk – szinte

„prófétai” magatartás volt a részéről. Elképzelhető ugyanakkor, hogy ez nem teljesen független attól a ténytől, hogy családjának szoros ismeretsége volt Wimmer Ágostonnal. Nagypja javaslatára, édesapja iparos vándorútja alatt

Brémában is felkereste a hazafisága miatt száműzött felsőlövíi lelkészt.³⁸ Wimmerről tudjuk a pietizmus kiadványai iránti elkötelezettségét. Tehát még folytonosságot is tudunk levezetni a történeti pietizmus és Payr között. De talán ennél is fontosabb, hogy rokonságot érezhetett a 19. század legvégének és a 20. század legelejének lelkülete és a pietizmust kiváltó szellemtörténeti idő között. Egy 1891-es prédikációjában így beszél korának egyházáról: *„És ennek az egyháznak is mennyi megkönnyeznivalója van itt a földön. Egyfelől a hidegség, közöny, másfelől a szétszórtság és erőtlenség tartja megsibbasztva tagjait”* De nem üres szentimentalizmust vár el az említett könnyekkel, sőt bírálja korának ilyen érzelgősségét *„Semmiel oly nagy pazarlást nem üznek manapság az emberek, mint könnyeikkel”*.³⁹ Payr a felületesség, külsőségesség, a kívül vagy fölötté állás helyett az érintettség átélését várja. Ezen kívül abban az időben is fontos volt tisztázni a történeti pietizmus mibenlétét⁴⁰. Payr így beszél erről: *„A közönséges szóhasználat a pietizmus névvel a vallásos életnek beteges kóros jelenségeit, a vallásos szokások és áhítatossági gyakorlatok külső, gépies teljesítését, az álszenteskedést és a vallásos rajongás túlzásait szokta megjelölni. A pietista név nem jó hangzású, a mint hogy gúnynév volt már eredetileg is. Az ilyen értelemben vett pietizmus ellen vallásos és egyházi szempontból is tiltakoznunk kell.”*⁴¹ Ezzel ellentétben a történeti pietizmus, amint Payr fogalmaz 1907-ben *„... a Szentlélek fuvallatára új életet varázsolt az egyház száraz megcsontosodott testébe...”*⁴² Azt hiszem itt látszik, hogy ekkor Payr a történelmi pietizmus örökségében látta a megoldást a fenti prédikációban megfogalmazott problémára. A reformáció dinamizmusának reneszánszáról van

A régi korok megoldásainak hasonló helyzetben való újra aktualizálása Payrtól egyáltalán nem idegen gondolat.

38 Payr: A balfi paplak és két balfi papfi Amerikában. Történeti elbeszélés egy evangélikus papi család életéből Budapest, 1929. 18–19. o.

39 Payr: Egyházi beszéd. Sopron, 1891.

40 Hiszen feltehetően akkor is sokan egy kalap alá vették azt a protestáns egyházakban megjelent metodizmusra hasonlító lelkiségi mozgalmakkal. Ezért egyesek allergiás rohamot kapnak a pietizmus szó hallatán, mások viszont saját kegyességük eredetét vélik felfedezni benne – úgy tűnik, mindketten tévednek.

41 Payr: A pietizmus paedagogikája Spener, Francke és a magyar pietista nevelők. Pozsony, 1908. 1. old.

42 Uo.

szó, aminek kétségkívül voltak vadhajtásai német földön, de a magyar pietizmusra még ez sem lehet mondani. Ezen kívül a magyar pietizmusnak mást is el kellett végeznie az említett-nél. Hiszen nem a teológiai dogmákkal jól tartott és megfelelően képzett, de elhidegült lelkeket kellett felmelegíteni, hanem a 18. században szinte a semmiből felépíteni az evangélikus egyházat a Dunántúlon a török kiűzése, a Rákóczi-szabadságharc és az azt követő pestisjárvány után. S mindezt nem valamiféle rajongó és szirupos vallási irodalom segítségével tette, hanem a lutheri ortodoxia kora énekeinek magyarításával, az eddig legszeretettebb és legnagyobb hatású magyar nyelvű evangélikus énekeskönyv a Zengedező mennyei kar című, mindig bővülő kiadásával, a 16. század katekizmusaira alapuló kátékiadásokkal és a részben lutheri lelkiségből, részben középkori

Egy 1891-es prédikációjában *így beszél korának egyházáról: „És ennek az egyháznak is mennyi megkönnyeznivalója van itt a földön. Egyfelől a hidegség, közöny, másfelől a szétszórtság és erőtlenség tartja megszibbasztva tagjait”.*

ri misztikából is táplálkozó imádságoskönyvekkel, valamint iskolák alapításával, a pedagógia tudományának meghonosításával és sorolhatnánk tovább. Ennek a közreműködői nem csak pietisták voltak (Payr még majdnem mindenkit pietistának tekint ebből a korból), de a húzóerőt elvitathatatlanul ők képviselték. Ezért Payrral együtt csak tisztelettel emlegetheti őket az elfogulatlan történetíró.⁴³

Ahogy végignézzük Payr műveit, látjuk, hogy tér szempontjából mindvégig főképpen a Dunántúl történeténél marad, az idő síkján nézve pedig a kutatási területek fő iránya a pietizmustól a lutheri reformáció kutatása felé halad.⁴⁴ A racionalizmus korában a megérintettséget és érzelmeket mindig is fontosnak tartó teológus a pietizmuson keresztül jutott el a reformációig. Vissza a forráshoz? Vagy az évfordulókat méltó módon ünnepelni segítő egyháztörténész kötelességből fakadó kutatása? Talán mind a kettő. Mindenesetre élete második felének egyik fő kutatási területe a reformáció. Ez egy tanulmány erejéig – amely Luther és az egyházi ének címet viseli (1928) – összekapcsolódik másik kedves területével, a himnológiával. Reformáció-kutatása főképpen a hazai reformáció emlékeit dolgozza fel, erre jó példa a Cordatus Konráddal foglalkozó két írás. Lutherről is ilyen szempontból ír Luther és a magyarok című, 1930-ban megjelent tanulmányában. Ez nemcsak a reformáció korának kapcsolatait tárgyalja, hanem a későbbi korok magyar Luther-képét és hatástörténetét is bemutatja.⁴⁵ Az Ágostai hitvallásról szóló könyve szintén koronként beszél az irat magyarországi hatásáról.⁴⁶ A téma jelentősége magától értetődő, itt és most nem szorul kifejtésre. A pietizmuskutatással kap-

43 A hazai pietizmus legfrissebb és legteljesebb feldolgozása és forrásgyűjteménye: Csepregi Zoltán: Magyar pietizmus 1700–1756. Teológiai Irodalmi Egyesület, Budapest, 2000.

44 Persze ez nem jelenti azt, hogy kutatásai szélesebb területeket nem érintettek volna vagy, hogy nem itatná át kezdettől fogva minden művét a reformáció csodálata. És korábbi kutatásai is érintik a reformációt közelítő időket, de a nagy művek tendenciájára igaz a fenti megállapítás.

45 Payr: Luther és a magyarok. Budapest, 1930.

46 Payr: Az Ágostai Hitvallás története Magyarországon. Sopron, 1930.

csolatban elmondottakhoz hasonlóan a reformáció kutatása is egy Mohács utáni ország érteiben történik. Azonban egy különös jelenséget figyelhet meg az ember olvasva ezeket a műveket. Hogy is kezdi a szerző Luther és a magyarok című írását? „Az a körülmény, hogy nagy reformátorunk, Luther, a német nemzet fia volt, a magyar reformációra nézve az akkori politikai viszonyok között nem volt kedvező.”⁴⁷ Az Ágostai hitvallásról szóló könyvét pedig így: „Augsburg neve először egy véres vereség emlékével van beírva a magyarság történetébe. Ez is korszakos jelentőségű volt.... Közel hatszáz év múlva fordul ismét a magyarság figyelme Augsburg felé. Most szellemi, vallási téren a reformációért folyik a harc...”⁴⁸ Talán azt is sejteni ez a két nyitány – a Dunántúli Egyházkerület története című könyv előszavának és utószavának egyes részeivel együtt –, hogy aki 1924–1930 táján Lutherrel és a lutheri reformációval, és annak Magyarországra gyakorolt hatásaival foglalkozott evangélikus szerzőként, és akít ráadásul Payrnak hívtak⁴⁹, egyfajta kényes magyarázati kényszerhelyzetbe került? Talán a sorok között az olvasható ki, hogy a német befolyási és érdekszférától való eltávolodás – amúgy más szempontból teljesen érthető – törekvése jellemző a történettudomány egy tekintélyes részének szemléletére is? Ez az irányzat a Németföldről származó szellemi hatásokat próbálja a múltra nézve redukálni vagy egyoldalúan rossz színben feltüntetni?⁵⁰ (Még „kényesebbé” teszi a dolgot, hogy a magyar reformáció kezdetén – a nép között egyes ferencesek vagy volt ferencesek prédikációinak köszönhetően már terjed ugyan – de „felső körökben” a Mária királyné köré csoportosuló budai „német párt” tagjai körében volt népszerű Luther tanítása.) Talán a másik két nagy egyház túl könnyen tudott azonosulni ezzel a gondolkozással magát érintetlennek tartva

... A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület történetében is bemutatja, hogy milyen mértékben rezonált a magyarság lelke a lutheri reformációra...

47 Payr: Luther és a magyarok. Budapest, 1930.

48 Az augsburgi birodalmi gyűlésnek (1530) Magyarországról is volt néhány szem és fültanúja. Jelen volt Mária özvegy magyar királyné udvari lelkészével a lőcsei Henkel Jánossal és titkárával Oláh Miklóssal a későbbi prímással... (aki) ekkor még igen szabadelvű humanista volt...” De ugyanitt beszél a Magyarországhoz ilyen-olyan szállal kötődő Brandenburi György hite melletti bátor kiállásáról. Payr: Az Ágostai Hitvallás története Magyarországon. Sopron, 1930. 125–126. o.

49 Nem tudjuk, hogy a magyarországi német felmenőkkel rendelkező Payrnak milyen mértékben lehetett ez személyes ügye is. Mindenesetre műveiből egyértelművé válik, hogy Payr németajkú vagy kétnyelvű felmenőkkel rendelkező magyar, akinek gyermekkori környezete is magyar nyelvű és, aki szerelmes a dunántúli evangélikus magyarságba, annak múltjába és jelenébe. Nem is szólva családjá 1848-as elkötelezettségéről.

50 Ezt a feltételezést jelenleg nem tudom alátámasztani egyéb bizonyítékokkal, de Payr írásai ezt a sejtést erősítik. Az első világháború csalódása után vajon egy kis ideig a tengeri hatalmak felé tájékozódott a magyar politika és a szellemi élet? – ez 1930-ban még teljesen érthető volna.

e kérdéstől?⁵¹ Tehát Payrnak lutheránusként az 1920-as években egy ilyen ellenséges korban kell megvédenie Luther reformációjának hazai hatásait, a magyar lutheranizmust e szemlélet egyoldalúságával szemben? Ezt a sejtést csak szélesebb körű kutatás igazolhatja, vagy cáfolhatja. De ha mégis erről van szó, azt hiszem, Payr sikeresen állta a sarat, és apológiája meggyőző, hiszen a fent említett két könyvén kívül már korábban a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület történetében is bemutatja, hogy milyen mértékben rezonált a magyarság lelke a lutheri reformációra, és mennyire szerette és megénekelte az újból világhosszra hozott evangéliumi igazságot. „*Hazánk története szolgált nekünk igazságot. Ez tanít meg arra, hogy magyar nemzetünknek az evangéliumból merített szellemi erőkre s ezekből táplálkozó evangélikus egyházunkra a mai válságos, nehéz időkben nagyobb szüksége van mint valaha. Az evangéliumi igazság volt mindig a mi erőnk és fegyverünk.*”⁵² Vagy erre utal következő kijelentése is: „*Négyszázados történetünk e magyar haza földjén létjogunk és igazságunk mellett szól. Egyházunk nehéz viharokat kiállott, minden akadály és üldöztetést ellenére igen értékes kulturumkát végzett, melyet nemzeti szempontból is méltányolni kell minden elfogulatlan magyarnak.*”⁵³

Élete vége felé – mint sok ember – ő is, többet foglalkozott saját gyökereivel. Ennek termése a családjának tagjairól készült írása: A balfi paplak és két balfi papfi Amerikában történeti elbeszélés egy evangélikus papi család életéről. A Payr nevű család az 1400-as évek óta igazolhatóan élt Sopronban és környékén. Emlékezetes számára az az esemény, amikor édesapja elkíséri a teológiai akadémiára, az ősök földjére, Sopron vidékére és megmutatja neki Balfot, amely-

51 Megint Pokoly József, református kollégájára hivatkozva Payr bemutatja, hogy a református reformáció nem a francia szellemi áramlatok magyarországi hatása, hanem német közvetítéssel jut el hozzánk. Sőt a „két legfontosabb és legáltalánosabb református hitvallási irat, a Heidelbergi káté és a II. Helvét hitvallás német termék, nem francia” A magyarok közvetlen kapcsolata a zürichi német Bullingerral van és nem a genfiakkal. A genfi zsolnárokat Szenczi Molnár Albert nem Clement Marot eredeti francia szövegéből, hanem annak kevésbé sikerült német fordításából ülteti át – egyébként az eredeti magas költői színvonalon – magyar nyelvre. Sőt arra utal – megint a református kutatót idézve –, hogy a magyar református egyház szintén wittenbergi eredetű. „A filippista vita idején sok magyar már a Variátát fogadta el. Huszár Gál... 1557 október 26. a zürichi Bullinger Henrik útján kéri Melanchthont, hogy ...úrvacsorai tanát adja már elő nyíltan és világosan...Hazánkban Melanchthon tekintélyéhez folyamodott mindenki. Pokoly József elismeri és kimondja, hogy Melanchthonnak úgynevezett kryptokalvinizmusa volt hazánkban a református egyház útegyengetője, s a hazai református egyház így az eredetét nem is Genfre vagy Zürichre, hanem Wittenbergre viszi vissza ...Maga Méliusz Péter is Wittenbergben tanult... Méliuszt és a többi magyart Luther halála után Melanchthon hatása alatt Wittenbergben lábra kapott filippista és kryptokálvinista irány, Fülöp mesternek szeretetre méltó egyénisége, a magyarok iránt való nagy figyelme kötelezte le és nyerte meg a maga számára. Az 1550. után Wittenbergből hazatérő magyarok már nem voltak szigorúan Lutheránusok.... De még mindig elég sokan voltak a magyarok közt is, akik hívek maradtak a változatlan Ágostai Hitvalláshoz. (Miótán a szász herceg) 1592-ben kitiltá Wittenbergből a Kálvinhoz pártolt magyarokat... ezután látogatták a magyar kálvinisták Heidelberget...” Payr: Az Ágostai Hitvallás története Magyarországon. Sopron, 1930. 133–138. o. Pokoly József: Az Erdélyi ref. Egyház története. Budapest, 1904.

52 Payr: A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története I. Sopron 1924. 9. old.

53 Uo. 906. old.

nek paplakjában lelkész nagyapja a Kis János püspök és Kolbenheyer Mór soproni lelkész által is nagyra becsült harkai születésű Payr (Payer) Sámuel élt. Fiai közül többen is honvédként harcoltak a szabadságharcban, a család elkötelezett 48-as érzelmű volt.⁵⁴ A nagyapa gyermekei közül csak a legidősebbet, Sándort tudta taníttatni, így az egyháztörténész édesapja, Payer vagy Payr Sámuel kitanulta Sopronban a kefekötő mesterséget, németországi peregrinációja után Pápán lett önálló iparossá. Hogy éppen Pápára került abban szerepe volt Sándor nevű bátyja javaslatának, aki annak idején az itteni református kollégiumban szerezte jogi képesítését. „*A balfi német papfiút a pápaiak is szerették és megbecsülték. A pápai evangélikus templom építésénél oly buzgón és szakértően pallérkodott, hogy Gyurácz lelkész hajlandó lett volna neki az építészetből is külön mesterlevelet adni.*”⁵⁵ Felesége, az egyháztörténész édesanyja, a pápai szításmester Feigl Sámuel⁵⁶ leánya: Feigl Erzsébet szintén evangélikus család sarja. Payr Sándor tehát (ahogy szülővárosában ismerték fonetikusán írva: Pejjer Sándor) Pápán született 1861. február 25-én, szóbeli hagyomány szerint a mai Kossuth utcát – akkor Szél utcának hívták – a főtérrel összekapcsoló ún. „Kapuszín” fölötti lakásban.⁵⁷ Szép kilátás nyílik onnan a barokk főtérre, másik oldalon pedig a már akkor is kereskedő utca üzleteire. Sándor volt a család első gyermeke, egy leánytestvére ismert. Iskoláit Pápán végezte. Tompa Zsigmond tanító keze alatt kezdte,⁵⁸ majd az elemi után a református kollégium diákja lett. A gimnázium után a bölcsészeti osztályokat is itt végezte. Nagyon szeretett oda járni. Nagy szeretettel emlékszik mindenkire, aki tanította (egy tanárt kivéve, de neki ezt személyesen is elmondta). Aki elolvassa az erről az időszakáról szóló visszaemlékezéseit, az megismeri és megszereti Payr Sándort. És rácsodálkozhat arra, hogy a 19. század végi iskola mennyire kedvezett a tanulók kreativitása kibontakoztatásának. Az iskolába kerülve szerényen a leghátsó padban foglalt helyet. De amikor kitént, hogy ő az osztály legjobb tanulója, akkor az első padba ültették. Ez nem volt kedvére való, az ilyenfajta dicsőséget már akkor sem szerette. (És hát kis kellemetlenséggel is járt osztálytársai előtt) A híres 48-as nemzedék még tanította. Ismerte Tarczy Lajost, Bocsor István a jegyzeteit is neki diktálta, így sokszor megfordult a házában. Váli Ferencről, Jókai Mór sógoráról is nagy szeretettel beszél. Vele kapcsolatban meséli, hogy „*valamelyik órán egy latin disztichont adott fel, hogy fordítsuk magyarra a jövő órára – s egy akkori húszkrajcárost tűzött ki pályadíjul.... Nem tudom fordította-e más is, de a pályadíjat nekem ítélte... A húszkrajcárost megkaptam. Óra után tíz perccel vettem rajta a kapuszín alatt a pékinástól, s darabokra törve szétosztottam az osztályban. Lefegyvereztem az irigységet és kibékítettem Váli bácsit. Jó napom volt.*”⁵⁹ A kollégium zenekarának tagja volt mint hegedűs, gondokás és brácsás. Sőt

54 Payr: A balfi paplak és két balfi papfi Amerikában. Történeti elbeszélés egy evangélikus papi család életéből. Budapest, 1929. 18. old.

55 Uo. 20. old.

56 Payr: Pápai kollégiumi emlékek. in: Pápai kollégiumi lapok 1933. .Payr emlékkönyv

57 Németh Tibor néhai vanyolai és Görög Zoltán néhai homokbödögei lelkészek szóbeli közlései alapján.

58 Polgárdi Sándor: D. Payr Sándor Pápán született – Emlékezés in: Payr emlékkönyv

59 Payr: Pápai kollégiumi emlékek. in: Pápai kollégiumi lapok 1933. .Payr emlékkönyv

az annak egy részéből alakult kizsenekart is ő vezényelte. Ilyen jellegű továbbképzését Vid Károly ügyvéd ny. törvényszéki bíró végezte, aki egy „*valódi Stradivari hegedű irigyelt tulajdonosa. Több kottát írt életében, mint peres aktát...*”⁶⁰ Vid nagy tekintélynek számított akkor Pápa zenei életében, Payr anyai nagyapja volt a keresztapja. A diákzenekar játszott magánházaknál névnapokon és más köszöntések alkalmával, térzenén, sőt többek között Payr bencés diákokkal Hannig Alajos *regens chori* vezetésével a római katolikus Nagytemplom ünnepei nagy zenés miséin is. Sietni is kellett Payrnak, hogy innen odaérjen az evangélikus templomba, hogy Gyurácz Ferenc lássa a megszokott helyén ülni a templom karzatán.⁶¹ A karmester-séget soproni teológiai évei alatt sem hagyta abba. Teológiai tanulmányait Sopronban és Bázelen folytatta. Sajnos ezen időszakáról, itteni tapasztalatairól eddig nem találtam több információt. Karsay Sándor püspök „az utolsó szuperintendens” ordinálta 1886. szeptember 26-án⁶², ekkortól Sárváron segédlelkész, majd Győrben egy évig káplán és püspöki titkár Karsay mellett. Ezután a Fejér megyei Pusztavámon lelkész nyolc évig. (1909-ig Ondódnak hívták a települést, Payr idejében tehát ezen a néven szerepel.)⁶³ Örömmel és szorgalmasan végezte lelkesi munkáját. Emellett egyháztörténeti kutatásokkal, az említett énekeskönyvek szerkesztésével és a helyi evangélikus fúvószenekar számára zeneszerzéssel is foglalkozott.⁶⁴ Korán – már teológiai hallgató korában – fölfigyeltek kiváló képességeire, felkészültségére és egyháztörténeti vénájára. Pusztavámi évei alatt már a soproni teológiai akadémián is tanít egy ideig. Hogy miért szakítja meg önként ekkor tanári tevékenységét arra nézve több megokolás kering. (Talán egy diákcsinny, a hallgatók érdektelensége előadása iránt vagy túlzott önkritikája, esetleg mindhárom együtt okozhatta?) 1895-től Pápán püspöki titkár Gyurácz Ferenc püspök mellett. 1899-től véglegesen teológiai tanár Sopronban. Ez évtől tagja a Luther Társaságnak, melynek kiadói tevékenységét sok írásával gazdagította. Emellett választmányi tagja a Protestáns Irodalmi Társaságnak.⁶⁵

Sopron élete második, nagyobb felének a színhelye. Már említésre került kötődése e városhoz és környékéhez apai ági ősein keresztül. Gabnai Sándor ilyen témájú írásában bemutatja Payr találkozásait Sopronnal.⁶⁶ Wiczián Dezső azon tudósok közé sorolja, akik „*életükkel, munkájukkal teljesen hozzájárultak ehhez a városhoz*”⁶⁷ Első nagy gyülekezettörténeti műve nem véletlen Sopronról született. E város története valóságos aranybánya volt az evangélikus egyház és zenetörténész számára. Payr fel is hozta ennek kincseit. „*Akik Sopron történetének, művelődésének munkálói kívánnak lenni, azok az ő útmuta-*

60 Uo.

61 Uo.

62 Polgárdi Sándor: D. Payr Sándor Pápán született – Emlékezés. in: Payr emlékkönyv

63 Nem keverendő össze az azonos nevű 1950-ben Torony településbe beolvasztott Vas megyei faluval, és Debrecen ilyen nevű városrészével.

64 Uo.

65 Keveházi László: Payr Sándor az egyháztörténész. 54. old. in: Payr emlékkönyv

66 Gabnai Sándor: Payr Sándor és Sopron. in: Payr emlékkönyv

67 Dr. Wiczián Dezső: Payr Sándor 1861–1938. in: Soproni szemle. 1938. II. évfolyam 3. szám

tása nélkül el sem indulhatnak” – írja Wiczián.⁶⁸ 1916-ban többen szívesen látták volna Gyurátz utódjának a dunántúli püspöki székhelyben, de ő nem vállalta a jelölést. Nagy tájékozottsága ellenére doktori disszertációt nem írt, úgy látszik, nem tartotta fontosnak. 1929-ben a debreceni református teológiai fakultás tiszteletbeli teológiai doktorátussal tüntette ki. Az ünepségen egészségi állapota miatt nem tudott személyesen részt venni.⁶⁹ 1930-ban nyugdíjba vonult. Sopronban, Csengery úti lakásában töltötte nyugdíjas éveit, családjában. A tudományos kutatást nem hagyta abba, jelentős tanulmányokat készített még ebben az időben is. Felesége visszaemlékezésében így nyilatkozik róla: *„Olykor ebéd közben hirtelen felkelt, átment dolgozószobájába, hogy gyorsan feljegyezzen valamit, és ott felejtkezett. A kert lugasában a mély esti csendben magyarázta a csillagokat, majd minket pihenőre küldve elvonult ismét könyvei és jegyzetei közé...”*⁷⁰ Élete végén kedvenc területével, az egyházi énekekkel foglalkozott szinte haláláig. Ahogy méltatója a munkásságáról írt legszebb mondatban írja: *„Lelke önmagát felejtő ámulattal merült el régi énekköltészetünk, egyházi zenénk sajátos belső világába, benne kereste az emberöltők igazi rejtett életét...”*⁷¹ És ez a mondat talán igaz az egyháztörténet más fennmaradt emlékeihez való viszonyulására is. 1938. január 30-án halt meg, a soproni evangélikus temetőben található a sírja.⁷²

Évfordulók kapcsán, így idén is értékes tanulmányok születtek Payr Sándor életéről, munkásságáról. Ezekből és műveinek olvasásából egyre teljesebben rajzolódik ki előttünk a 20. század első felének nagy evangéli-

„Lelke önmagát felejtő ámulattal merült el régi énekköltészetünk, egyházi zenénk sajátos belső világába...”

kus egyháztörténész. Természetesen ez még nem a teljes kép, jó volna még megvizsgálni többek között történelemfilozófiáját. Ami ennyiből megállapítható, hogy Payr Sándor életművével egyházat szolgálta és műveivel szolgálja a mai napig. Páratlan mennyiségű forrással dolgozott, és rendkívül sok művet jelentetett meg. Minden művét átítatja a lutheri reformáció evangéliumi tisztaságának a csodálata. Persze a maga korának kifejezőeszközeivel és a személyesen rá jellemző színekkel megfogalmazva. Végtelenül szerette az egyháztörténetet és kutatási területének evangélikusságát, múltjával, jelenével együtt. Ez az érzelme megérinti, és magával ragadja azt is, aki olvassa írásait. Olyanok művei, mint az emlékek földjéből kinőtt virágok, vagy mint a címben utaltam rá az emlékek elszórt hangjaiból összeálló Istent dicséző ének. Érdemes

68 Uo.

69 Szabadi István: Payr Sándor, a Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem református hittudományi karának díszdoktora. in: Payr emlékkönyv

70 Keveházi László: Payr Sándor a dunántúli egyháztörténész III. Dunántúli haragszó 2011. márciusi szám.

71 D. Kovács Sándor búcsúbeszéde D. Payr Sándor ravatalánál a Magyar Luther Társaság nevében. 1938. február 1. Sopronban, a hittudományi kar épületében. in: Kovács Sándor (szerk.): Két emlék a reformáció korából. Budapest, 1939.

72 Az életrajzi adatok külön nem lábjegyzetelt részét Keveházi Lászlónak a Dunántúli Haragszó 2011. évfolyamának számaiban megjelent Payrról szóló írásaiból vettem.

olvasni ezeket mindenkinek,⁷³ hiszen rendkívül sok forrást felhasználva magas tudományos igényességgel megírtak és ezzel együtt könnyen érthető és élvezhető. És a mi múltunkról szólnak. Stílusa nem a mai értelemben vett tudományos stílus. Inkább tudományosan vastagon megalapozott majdnem szépirodalom – néha ténylegesen az. Nem adott ki nyers munkát a kezei közül. Mindent átszűrte saját személyiségén és tudásán mielőtt leírta volna. (Persze forrásgyűjteményeit kivéve.) Payr megfelel a Keveházi László által, éppen az ő írásaival összefüggésben megfogalmazott kritériumnak: „*Nem attól leszünk tudósok, hogy érthetetlenek vagyunk, hanem attól, hogy azt, amire eljutottunk mindenkinek át tudjuk adni*”⁷⁴

„Az evangéliumi igazság volt mindig a mi erőnk és fegyverünk...”

Bármilyen megemlékezésre, vagy más történeti felkérésre lelkiismeretes kutatómunkával készült és kiadásra méltó

igényes tanulmányt készített. Szinte minden műve, kutatási területe mögött ott van az evangélikus egyház védelmének, építésének, megerősítésének, megújításának a törekvése, illetve annak egy-egy részegységéhez való adalékszolgáltatás indítéka. Hatalmas tudású alázatos „anyaghordója” volt ő az egyház megújító törekvéseinek a „*semper reformanda*” értelmében. Úgy tűnik Payr Sándor számára a múlt, az egyháztörténet mindig a jelen és jövő szolgálatában áll úgy, hogy a megtartó Jézus Krisztus evangéliumát hirdeti. Payr Sándor így mondja: „*Az evangéliumi igazság volt mindig a mi erőnk és fegyverünk. Hosszú, küzdelmes négy évszázadon át a Mindenható erős karja és oltalma fedezte a mi nehéz viharokat átélő anyaszentegyházunkat. Ma is Ő a mi erős pajzsunk és oltalmunk. Ne félj, ne csüggedj el kicsiny sereg. Erős vár a mi Istenünk. Ha Ő velünk, ki ellenünk.*”⁷⁵

73 Akinek nincs lehetősége más módon hozzájutni könyveihez, annak számára az interneten a Magyar Evangélikus Digitális Könyvtár könnyen kezelhető formában közli legjelentősebb írásait a medk.lutheran.hu címen.

74 Keveházi László: Payr Sándor az egyháztörténész 65. old. in: Payr emlékkönyv

75 Payr: A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története I. Sopron 1924. Előszó 9. oldal Sopron, 1924. május hó 25-én Payr Sándor.

Biztatás Gémes István: Fellebbentett fátyol című igehirdetés-sorozatának olvasására

Tudom, átléptem az illendőség határát, amikor nem csupán informálni szeretnék Gémes István könyvéről, hanem készíteni is szeretnék arra, hogy vegyék kézbe, olvassák. Az „illetlenségemet” nemcsak az menti, hogy évfolyamtársam, barátom és testvérem munkájáról van szó, hanem az is, hogy más adta a kezembe és nem bántam meg, hogy elolvastam. Készítettek az elolvasásra, biztatok az elmélyülő tanulmányozásra.

Tizenhárom példázat és tíz jel és csoda a textusa ennek a prédikáció-sorozatnak. Méghozzá nem minden vasárnapi módon: gondos igemagyarázat iskolamesteri pedantéria nélkül és prédikáció, formális evangelizációs kellékek és szokványos szószéki hangvétel nélkül.

Bátorság kellett ahhoz, hogy az Újtestamentum talán legismertebb, valósággal agyonprédikált részét szólaltassa meg. A bátorság mellett alázatra is szüksége volt: hallgatott az atyák szavára, a régiekre és újakra egyaránt. Közben örömmel észlel új hangsúlyokat a példázatok és csodák szövegében, és a fél világot bejárt és végigprédikált lelkész nyitott szemmel és füllel észlelte kiknek, milyen történelmi és társadalmi helyzetben élőknek prédikál.

Hallgatónak és nyilván olvasóinak is azt ajánlja, hogy lehetőség szerint éljék bele magukat a példázatok és csodák egy-egy szereplőjének helyzetébe, hiszen Jézus szavai és tettei sem vak-tában estek, hanem becélyzotan hangzottak el, történtek meg.

Elvéteném a dolgomat, ha újra el akarnám mondani, amit Gémes István már elmondott. Ez méltatlan szimplifikálást jelentene. De talán másnak is használ, ami bökszavanként belém akadt és további gondolkodásra készítetett. Jó helyválasztás, mag és talaj egymásrautaltsága, a „cégér” szükségessége, választás a különc vagány, a szakember és a pásztor között, Jézus félti népét a kigúnyoltatástól, pozícióba helyezés vagy józan önismeret, idealizálás vagy paródia, az ördög azonosítása vagy Jézus türelme, máglya vagy a megkülönböztetés kegyelmi ajándéka, Isten

... Nem adok sokat olyan, nemrég megjelent statisztikákra, amelyek az emberek vallásosságát vagy vallástalanságát kutatják. Mi, keresztyének, nem tartozunk az ilyen vagy olyan vallásosságú emberek közé. Mi abból élünk, hogy Isten belehelyezte világunkba azt a Jézus Krisztust, aki önmaga feláldozásával adott és biztosított életet számunkra. S a példázatban maga Jézus kérdez meg bennünket afelől, hogy őt így hisszük-e? Mint elvetett, meghaló, de feltámadó vetését Istennek?

(Gémes István: Fellebbentett fátyol című könyvéből)

... **Beestünk** világunk egyik sokat hangoztatott és igen modernnek hangzó állításának, hogy tudniillik a vallás magánügy. ... köreinkben sem ildomos már vallási kérdésekkel előhozakodni. Ódivatú az, aki – ahogy azt eleink tették – saját énekeskönyvvel vagy netán Bibliával megy az utcán a templomba. ... Az a benyomásom, hogy panaszkodunk a sötétségre, az íz(lés)telenségre inkább mint, hogy láthatóvá tennénk azt, hogy érdemes foglalkozni azzal, amit jó cégek módján képviselünk. Kettős okát látom ennek a viselkedésünknek. Az egyik az, hogy mi magunk nem vagyunk meggyőződve annak értékes voltáról, amit láthatóan képviselnünk kellene. ... Viselkedésünk másik oka az, hogy áron alul akarjuk adni a portékánkat. Érthetetlen módon nem az életünket igazítjuk hozzá az evangéliumhoz, hanem belőle addig faragunk le, amíg csak hozzá nem illik az életfolytatásunkhoz. Nem az evangélium tehát az életünk zsinórmértéke!

(Gémes István: Fellebbentett fátyol című könyvéből)

kegyelmes nagyvonalúsága, Jézus mint kijáró-közbenjáró, a bajt nem a vagyon, hanem az ÉN okozza, Isten munkatársai vagyunk, a kovász rehabilitációja – Jézus beleadta magát a világba, ezért van jövőnk.

A csodákról szóló igehirdetések esetében az olvasóra bízom, hol találja meg azt a jellegzetes pontot, ahol az eddig ismerthez valami új járul Krisztus-hitünk gazdagodására. Nem véletlenül mondtam az ismerettel együtt Krisztus-hitet, hiszen ennek a huszonhárom igehirdetésnek egy a célja: a csodák csodájának, Jézus Krisztusnak a belső, szívbeli ismeretére való eljuttatás. A fátyol benne legyen föl.

Az illusztrációkkal nagyon takarékosan bánt. Pedig hallatlanul változatos lelkészi szolgálata hatalmas „sztori” anyagot rejthet. De elég neki az édesanyja kenyérsütése, édesapja szakmai tapasztalata, a Ruhr-vidéki templom előtt álló, nagyfülű szobor, a templom beszédes üvegablaka. A textusra figyel. Jó orvosság ez a köztünk gyakran és szívesen lírába csapó igehirdetési gyakorlatra.

Feltűnően élesen, részletesen foglalkozik – ahol erre a példázat lehetőséget ad vagy egyenesen sarkall – a pénz hatalom antiszociális, elembertelenedett jelenségeivel. A példázatokat ebben a vonatkozásban sem lehet múzeumba tenni.

Nagyjából egyidősek vagyunk Gémes Istvánnal. Sejtjük, hogy itt már nem túl sok van hátra, de reméljük, hogy előttünk igen. „De majd a fátyol szétszakad, Mely most még rejteget, Színről-színre látlak magad, S fényedben élhetek.” Addig pedig együtt adunk hálát, amikor a fátyol fel-fellebben.

Ajánlás Ittész Gábor: *Christum treiben* – Luther bibliaértelmezése a Szentírás könyveihez írt előszói alapján

A magyarországi történelmi keresztyén felekezetek a 2008-as esztendőt a Biblia évének nyilvánították. A Nyugati (Dunántúli) Egyházkerület ehhez kapcsolódott, amikor hagyományos teológiai pályázatának témájaként a „*Was Christum treibt*”: Luther bibliaértelmezése címet hirdette meg. Megtisztelő feladatom, hogy most a díjnyertes dolgozatot, dr. Ittész Gábor pályamunkáját bemutassam. Az iratot közösen jelentette meg füzet formában a Magyarországi Luther Szövetség és a Nyugati (Dunántúli) Egyházkerület.

A dolgozat olvasása közben egyik diákkori emlékem idéződött föl bennem. Azt a feladatot kaptuk, hogy tömény sóoldatba cernát lógassunk, melyre – mint kondenzációs magra – gyönyörűen kicsapódnak a sókristályok. Hasonlóképpen keresztyén hitismeretünknek, teológiánknak is föltétlenül szüksége van kondenzációs magra, mely köré a teológiai tájékozódás és különösképpen a szentírás-értelmezés gondolatai, irányai, szinte végtelen ismeretanyaga kicsapódhatnak, jól megfogható és értelmezhető medret adva hitben élt életünk számára. Ezt a kicsapódási pontot Istentől ihletett látással, következetességgel találta meg és mutatta föl dr. Luther Márton, és kiváló érzékkel látja meg, foglalja össze és adja közre ebben a könyvében dr. Ittész Gábor.

Luther mint teológiai tanár igen gazdag írásmagyarázati forrásanyagot hagyott ránk. Bibliafordításai, levelei és asztali beszélgetései összesen közel negyven kötetet tesznek ki, és egyéb írásaiban is központi szerepet kap a Biblia értelmezése. A dolgozat szerzője, dr. Ittész Gábor e szinte kimeríthetetlen forrásanyagból a Szentírás könyveihez írt előszókat választotta, mert az előszók a lutheri teológia fel- és elismert összefoglalását adják elénk. Luther nemcsak értelmezi a bibliai szövegeket, hanem arról is ír, hogyan, milyen elvekkel és módszerekkel közelít a szöveghez.

Dr. Ittész Gábor immár könyv formájában is megjelent pályamunkáját többször is elolvastam, és egyre inkább magával ragadott a tudományos igényesség és a személyes érintettség ötvözetének sodrása. Éppen ez az, ami dr. Luther Márton teológiáját, írásértelmezését is mindig frissé, a szó pozitív értelmében korszerűvé teszi. Ez azért lehetséges, mert Luther teológiája első szívverésétől az utolsóig biblikus teológia. Éppen bibliaértelmezésével hozta a legnagyobb újítást a teológia történetében. Írásmagyarázatának röviden megfogalmazott intenciója a „*was Christum treibt*” (helyenként *treibet* alakban); tehát azt keressük a Szentírás egészében és részleteiben, ami Krisztust prédikálja, tanítja, beszél, hirdeti. Árnyalja és ugyanakkor dinamikával tölti el a „*treiben*” igét, ha „*úz, hajt, kerget*” jelentését sem veszítjük szem elől. Bár ez a szállóige földrajzi és hitvallási határoktól függetlenül egyetemesen ismert, azonban ebben a formában nem

fordul elő Luther tollából, tehát valójában Luther-parafrázis. Szellemében viszont alkalmas arra, hogy kifejezze a reformátor bibliaértelmezésének fő mozgatórugóját.

Végül azért is jó szívvel ajánlom dr. Ittész Gábor munkáját, mert röviden és mégis lényegre törően adja át a lutheri teológia fő gondolatait mellett annak lelkületét is. E rövid, a szerzőtől való idézet legyen bizonyossága annak, hogy nemcsak tudományos teológiai és irodalmi élményt, hanem igazi lelki táplálékot is kapnak e könyv olvasói.

„Az ige keres engem, szól hozzám. Ez történik a törvény és evangélium megkülönböztetésében (legalábbis amikor az valóban megtörténik, s nem pusztán teológiai absztrakció marad), ez történik, amikor felismerem az adott szöveg apostoliságát, mert Krisztusra mutat, és Krisztust hirdeti. Az Írás tekintélye tehát nem formális, mert nem formalizálható, statikusan meg nem ragadható. Ez a tekintély nem „van”, hanem „történik”. Átékelhető, megtapasztalható, de nemcsak hogy nem kisajátítható, de még a Bibliának sem tulajdonítható. A Biblia tekintélye nem absztrakció, hanem esemény, ahol és amikor az Írás kegyelmesen dönt rólam. Ez a döntés kategorikus, nem feltételes. Nem kell érte semmit tennem. Nem felkínál, hanem létrehoz egy viszonyt. Életformáló erő tehát, amelynek hatására másként értelmezem saját magamat, mert létem viszonyait alapvetően átrendezte. A Biblia tekintélye abban áll, hogy ebben az eseményben nincs más lehetőségem, mint felismerni saját passzivitásomat, megszólítottágomat, megajándékozottságomat. Paradox módon éppen ez a felismerés, a radikális befogadás tudatosulása jelenti az egyetlen lehetséges válaszadást, a hit megszületését.”

Ha az apostolok, elsősorban Pál és Péter, Krisztust hirdetik, akkor az apostoliság mércéje a Krisztus-hirdetés, és ez a kritérium alkalmazható minden más apostoljelölt megítélésénél is, beleértve a kanonikus jelölteket is.

(Ittész Gábor: *Christum treyben* című könyvéből)

Tisztelt Olvasó!

Minden váltás változás is egyben. Az Ordass Lajos Baráti Kör megszűnésével az Ordass Lajos Alapítvány Kuratóriuma megtiszteltetésként fogadta, hogy a Kör által birtokolt szellemi jogokat, így a Keresztyén Igazság tulajdonosi és kiadói jogát is áadták nekünk.

Annak érdekében, hogy a váltás minél kisebb változást jelentsen, a szerkesztőség azonos összetételben dolgozik tovább. A lap külalakján kicsit frissítettünk, bízva abban, hogy ezzel a tetszetősebb forma még jobban kínálja majd a tartalmat.

Lapunkat az előfizetési díjakból tudjuk csak fenntartani, más finanszírozási forrásunk nincs. Kérem ezért a tisztelt olvasót, hogy az 2011/1. számban leírtaknak megfelelően fizessék be az idei előfizetési díjat. A lap 2011. évi előfizetési díja 1.700 Ft. Befizethető átutalással a 10700732-49912407-51100005 bankszámlára, bármelyik CIB fiókban pénztári befizetéssel ugyanerre a számlára, vagy a korábban küldött postai csekken. Kérjük, hogy inkább az első két lehetőség közül válasszon.

Arra törekszünk, hogy a Keresztyén Igazság még sokáig betölthesse hivatását. Ehhez azonban az Ön előfizetésére is szükségünk van. Bizalmának, és Istentől kapott feladatunknak igyekszünk a jövőben is megfelelni.

A Szerkesztőség és a Kuratórium nevében is kérem a tisztelt olvasó életére Isten gazdagító áldását.

ifj. Zászkaliczky Pál

az Ordass Lajos Alapítvány Kuratóriumának elnöke

Summary

Though the evil scatters chaff among the wheat, the peace of God is undiminished. How come this peace? How come this tranquility? The good news of God's word in our periodical is built around this train of thought, based on the parable of the wheat and the chaff.

Our issue is enriched by a new column: from now on we can read about the main points of the Lutheran theology in writings from *Antal Véghelyi*. Through this we aim at bringing the biblical point of view of Luther closer to the readers – thus encouraging elaboration of the theological thinking of our church and its members.

Many readers welcome the next part of the study of *Tibor Fabiny* elaborating on the most important characteristic of our church: the question of the true teaching of the word of God. Reflections to the study are welcome.

Church historian *Sándor Payr* was born 150 years ago. He – among many important works – wrote the history of the Lutheran Church district of Trans Danube in the beginning of the 20th century. We commemorate his life and work in our next study honoring his valuable contributions to the church.

In our book reviews we recommend a sermon collection from *István Gémes* and the book of *Gábor Ittész* about the Luther's hermeneutics.

Zusammenfassung

Obwohl der Böse zwischen Weizen auch Unkraut sät, bleibt die Ruhe des Herrn ungebrochen. Wozu diese Ruhe, wozu die Besonnenheit? Die Predigt unserer Zeitschrift stellt diesen Gedanken in den Mittelpunkt des gesagten Evangeliums das aufgrund des Gleichnisses vom Weizen und Unkraut spricht.

Unsere Folge ist mit einer neuen Spalte bereichert: wir können von nun an von *Antal Véghelyi* verfasst, über den Schwerpunkt der lutherischen Theologie lesen. Unser Ziel mit diesen kurzen Schriften ist, den biblischen Gesichtspunkt Luthers näher zu bringen, um dadurch Mitarbeiter zur Vertiefung des theologischen Denkens in unserer Kirche und in den Gemeindemitgliedern zu gewinnen.

Bestimmt warten schon viele auf die Fortsetzung der Studie von *Tibor Fabiny*, welche sich mit dem wichtigsten Merkmal unserer Kirche, mit der reinen Lehre des Wortes befasst. Zur Studie erwarten wir Beiträge unserer Leser.

Sándor Payr, Kirchenhistoriker, kam vor 150 Jahren auf die Welt, der neben seinen vielen wertvollen anderen Werken, am Anfang des 20. Jahrhunderts auch die Geschichte des Westungarischen Evangelischen Kirchendistrikts verfasste. In unserer nächsten Studie huldigen wir seines Lebens und wertvollen Wirkens zu Gunsten unserer Kirche.

Bücher, die wir unseren Lesern in dieser folge empfehlen sind, ein Predigtband von *István Gémes*, sowie das Buch über die Bibelverstehen des Luthers von *Gábor Ittész*.

E számunk szerzői

Dr. Fabiny Tibor egyetemi tanár – Budapest

Fehér Károly ny. lelkész – Székesfehérvár

Isó Dorottya lelkész – Veszprém

Kovács László lelkész – Sand

Németh Szabolcs lelkész – Mencshely

Véghelyi Antal lelkész, teológiai referens – Budapest

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

Ordass L.:	Útravaló (áhítatok minden napra)	1970,-
Ordass L.:	Nem tudok imádkozni	700,-
Ordass L.:	Vádirat (korrajz)	50,-
Ordass L.:	Jó hír a szenvedőknek (igehirdetések, 1956–57)	700,-
Ordass L.:	Akikkel az Úton találkoztam	500,-
Ordass L.:	Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
Giertz Bo-Ordass:	Hitből élünk	600,-
Lyngar-Ordass:	A fáklya (ifjúsági áhítatos könyv)	450,-
Terray L.:	Nem tehetett mást (Ordass püspök életútja)	250,-
Scholz L.:	Tisztítsd meg szívedet!	250,-
Scholz L.:	Két sugárzó igazgyöngy (írásmagyarázat)	300,-
Scholz L.:	Elveszett és megtaláltatott (a tékozló fiúról)	150,-
Sólyom J.:	Hiszem-tudom (bevezetés az egyház tanításába)	400,-
Boleratzky L.:	Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
Virág J.:	Dr. Luther Márton önmagáról	900,-
Luther M.:	14 vigasztaló kép	250,-
Botta I.:	Dévai Mátyás, a magyar Luther	200,-
Jung E.:	Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát	450,-
Maróthy J.:	Szegények szíve (novellák)	700,-
Rózse I.:	A halál árnyékának völgyében	500,-
Boleratzky L.:	Evangélikus egyházjog (I-II. kötet)	1700,-
Kaj Munk:	Három dráma	600,-
Böröcz S.:	Kiáltás a mélyből (egy lelkész élete a Gulágon)	1400,-
Ittész J.:	Az evangélium hullámhosszán (meditációk)	500,-
Kapi B.:	Isten hárfása (Gerhardt Pál életregénye)	1400,-
Thurnayné Schulek V.:	Termő csipkebokor	2400,-
Gémes István:	Fellebbentett fátyol (igehirdetések)	1250,-
Ifj. Joób Olivér:	Tenger harcon át – Joób Olivér élete (1910–1969)	1800,-
Joób Olivér:	Ünnep – hetven áhítat egy évre	1400,-

A keresztyén igazság előfizetési díja: 1700,- Ft. Külföldre 15€ Egy szám ára 450,- Ft.

Folyóiratunk megrendelhető: Ordass Lajos Alapítvány, 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Könyveink postai szállítását vállalja a Huszár Gál könyvesbolt (1054 Budapest, Deák tér 4. Telefon: 1 / 266-6329)

Tartalmi összesítő

Bár a gonosz konkolyt hint a búza közé, az Úr nyugalma töretlen. Vajon miért ez a nyugalom, miért ez a higgadtság? Folyóiratunk igehirdetése e gondolat köré építi az evangéliumi mondanivalót, mely a búza és a konkoly példázata alapján szólal meg.

Új rovattal gazdagodik számunk: **Véghelyi Antal** tollából olvashatunk mostantól kezdve a lutheri teológia súlypontjairól. Célunk ezekkel a rövid írásokkal az, hogy mindenkihez közel vigyük Luther biblikus látásmódját és így munkálói legyünk egyházunk és egyházunk tagjai teológiai gondolkodása elmélyülésének.

Bizonyára sokan várnak **Fabiny Tibor** tanulmányának folytatására, mely az egyház legfontosabb ismertetőjegye, az ige tiszta tanításának kérdésével foglalkozik. A tanulmányhoz várjuk a hozzászólásokat is.

150 éve született **Payr Sándor** egyháztörténész, aki sok más értékes munkája mellett a XX. század elején megírta a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület történetét. Életére, munkásságára emlékezünk következő tanulmányunkban tisztelettel adózva tevékenységének, egyházunk javára vált értékes életének.

Könyvismertetéseink között e számban **Gémes István** igehirdetés kötetét, valamint **Ittész Gábor** Luther bibliaértelmezéséről írt könyvét ajánljuk olvasóink figyelmébe.